

Ferdinand Peroutka : muž Přítomnosti

Milan Otáhal (Praha)

Tento článek je příspěvkem k zhodnocení Peroutky a celého tohoto demokratického směru, a to pouze v době První republiky. Mimo naši pozornost zůstala totiž celá řada závažných problémů, jimž Peroutka věnoval svůj zájem, jako je jeho vztah k umění, slovenská otázka, hlubší analýza Peroutkových názorů na politický systém, jeho vztah k první republice, jak je především vyjádřen v jeho stěžejním díle *Budování státu* a Peroutkův postoj v letech 1945-1948 a v období jeho emigrace. Bez toho nelze přikročit k celkovému zhodnocení Peroutky a tohoto demokratického směru. Proto je třeba považovat naše názory za dílčí, i když jsme se pokusili i na základě tohoto materiálu vyvodit některé závěry a zaujmout stanovisko k některým Peroutkovým teoreticko-filosofickým východiskům. Základním motivem této práce však je vylíčení a osvětlení jeho názorů a naznačení možného směru jejich kritiky.

Osobnost Peroutky je velmi složitá, jeho činnost velmi bohatá. Protože dosud neexistuje žádná monografie o Peroutkovi, protože nebyly zpracovány ani jeho názory na základní otázky doby, v níž žil a působil, ani jeho teoretická a filosofická východiska, chceme je — alespoň některé — v této materiálové studii pokud možno podrobně vyložit. Považujeme to za potřebné, neboť Peroutka patří mezi ty, kteří velmi výrazně zosobňují 1.československou republiku, takže úvahy o něm a jeho sporech s jinými vyhraněnými osobnostmi poukazují k nejzávažnějším problémům, které před 1.republikou stály. Časově se omezujeme na léta 1919 až počátek září 1939, kdy byl Peroutka zatčen. Ferdinand Peroutka zemřel v New Yorku v roce 1978.

1. Začátky

Žurnalistika zaujímá významné místo v dějinách novodobého českého národa. Již v roce 1791, tedy na samém počátku národního obrození začal V. M. Kramerius, první český novinář vydávat *Krameriovy c.k.vlastenecké noviny*. Nebyly to ovšem ještě noviny v dnešním slova smyslu, jejich poslání bylo spíše osvětové než zpravodajské a tím méně politické, neboť

česká politika ještě neexistovala. A tak za skutečné české noviny můžeme považovat až oficiální list *Pražské noviny*, a to od roku 1846, kdy do jejich redakce vstoupil Karel Havlíček Borovský, který v roce 1848 začal vydávat *Národní noviny* a po jejich zastavení *Slovana*. S ním dosáhla česká žurnalistika již na samotném počátku jednoho ze svých vrcholů. Havlíček jako novinář uhájil svou nezávislost na moci, dokázal svou statečnost, když bojoval proti vládě a nastupující reakci, i vysoké etické pojetí novinářského povolání. Pak však česká žurnalistika upadla do průměru a mnohdy se dokonce dala do služeb kampaní, jejichž cílem nebylo bojovat za pravdu, ale likvidovat — často velmi nevybíravými způsoby — právě ty, kteří usilovali pozvednout češství na vyšší úroveň. Příkladem je novinářská kampaň proti T. G. Masarykovi v době jeho boje proti pravosti “Rukopisů” či v tzv. Hilsneriádě. Jiným takovým černým obdobím české žurnalistiky je tzv. druhá republika, kdy drtivá část českých novin spustila pomlouvačvou kampaň proti všem demokratickým tradicím českého národa a první republiky i jejím představitelům.

Úroveň novin je ovšem závislá na novinářích. Trvalo téměř 80 let, než se opět objevil český novinář, jenž by byl srovnatelný s Havlíčkem. Byl jím Ferdinand Peroutka*, který se narodil 6. února 1895 v Praze a svou žurnalistickou činnost zahájil jako výtvarný referent *Času* již v roce 1914, a jako sedmnáctiletý student publikoval různé příspěvky v několika časopisech.¹ Jeho matka pocházela z německo-české rodiny; se svými dětmi mluvila však jen česky. Syn jednoho z jejich bratrů, který se pokládal za Němce, Maxím Kopf, náležel jako akademický malíř k německé kulturní vrstvě v Praze.² Otec Peroutkův byl úředník.

Na jaře 1918 přešel Peroutka hranice do Bavorska a několikrát se pokusil dostat se do Švýcarska, aby se připojil k Masarykově zahraniční akci.³ Když se mu to nepodařilo, zůstal v Německu, kde si vydělával na živobytí psaním článků o ruské literatuře do různých novin a připravil také dva scénáře k německým kriminálním filmům. Díky pobytu v Německu zvládl dokonale nejen jazyk, ale i lépe pochopil Němce a česko-německý problém. Do Čech se Peroutka vrátil na podzim 1918, ale ještě před převatem. Někdy v té době se setkal s redaktorem česko-židovského časopisu *Rozvoj* Fischerem, který jej požádal o článek o ruské revoluci. “Napsal jsem tento článek”, řekl Peroutka, “a tak jsem se dostal do politiky”.⁴

Pravděpodobně prostřednictvím tohoto redaktora navázal Peroutka kontakt se Svazem českých židů, který sdružoval ty židy žijící v českých zemích, kteří se i pod vlivem Masarykovým a zvláště jeho postoje v době Hilsnerovy aféry, rozhodli podporovat Československou republiku a prohlásit se za Čechy. Své stanovisko k českému národu formuloval tento Svaz například v prohlášení, které si v souvislosti se sčítáním lidu vyžádal deník *Tribuna*. Říkalo se v něm mj.: “Židé v českých krajích zrození, zejména však židé, jejichž rod jest v krajích těch po několik generací usedlý, jsou pro

nás neoddělitelnou součástí národa (tj. českého-pozn.M.O.)". Proto Svaz uvítal, že se mohl u příležitosti sčítání lidu manifestačně přihlásit k české národnosti. "Hádati se o to, zda jsme české národnosti, zda se smíme k českému národu počítat nebo ne, jest pro nás, jak známo, odbyté a » překonané stanovisko «,» konstatovalo se v prohlášení, které také odmítlo "sionistické experimenty", jež byly vzhledem k tvrdé skutečnosti odsouzeny k nezdaru; proto se všechny pokusy o vytvoření židovské národnosti považovaly za zbytečné komplikace na cestě asimilace židů s českým národem.⁵ Toto pročeské stanovisko doprovázené protiněmeckým tónem bylo zdůrazněno i v prohlášení českých židů u příležitosti voleb do pražské radnice v roce 1923.⁶ Několik členů Svazu pokrokových českých židů, odchovanců Masarykových, jak napsal sám Peroutka, se rozhodlo shromáždit kapitál, s jehož pomocí se mohlo přikročit k vydávání denního politického listu.⁷ List se nazýval *Tribuna* a jeho šéfredaktorem byl ustanoven Ferdinand Peroutka. V odpovědi na výtky některých českých listů, že jde o židovský list, Peroutka zdůraznil, že *Tribuna* nemá ani českožidovského ani jinak židovského stanoviska, že má jediné stanovisko české. Podtrhl, že jde o list zcela nezávislý, kritický a český, psaný pro inteligenci, která se chce na jevy dne dívat z hlediska hlubšího a ne z hlediska okamžitého zájmu a okamžité nálady.⁸

V programovém článku v 1.čísle *Tribuny* Peroutka zdůraznil snahu sloužit českému národu jako hlavní úkol časopisu: "... chceme sloužit svému národu a novému státu, chceme pracovati ze všech sil k tomu, aby nové poměry, v nichž se celý náš život octl, se vyvíjely jen a jediné ve prospěch našeho lidu, abychom my, Čechové, dnes, když jsme se stali pány svého osudu, plně dostáti mohli svému poslání a svým úkolům. List se nechtěl podříditi žádné straně či frakci; naopak volnost umožní listu splnit nejlépe jeho poslání, tj. "sledovat události, všechen vývoj věcí". Protože stát nebyl ještě definitivně ustaven, vyžadoval Peroutka, aby kritika byla sice "zdrženlivá a shovívavá, poněvadž je právě vše u nás v začátcích", ale aby přispěla k tomu, aby se tyto začátky braly "směrem zdravým", aby už v začátcích "všeho samostatného a státního života každý si byl vědom, oč jde a cítil odpovědnosti svého jednání".⁹ Tento postoj Peroutka důsledně realizoval až do konce roku 1923, kdy z *Tribuny* odešel. Že šlo o list financovaný českými židy, se projevilo pouze v inzertní části a snad v několika článcích, které odmítaly antisemitismus.¹⁰

2. Polemika s Masarykem a vznik časopisu *Přítomnost*

Činnost v *Tribuně*, jejímž vedoucím redaktorem se stal Peroutka již ve dvaceti čtyřech letech, je významným obdobím v jeho politickém a žurnalistickém životopise; zde vlastně poprvé formuloval své názory jak na některé teoretické (např.liberalismus, realismus, pokrokářství, česká povaha), tak i praktické politické otázky (např.politický systém republiky, německá

otázka). Již v této době se projevil také jako zcela mimořádný zjev v československé žurnalistice nejen svými postoji k základním a aktuálně politickým otázkám nového státu, ale i svým pojetím žurnalistiky a jejího poslání. Byl si vědom významu novin, které vlastně vytvářely veřejné mínění. Toto poslání v Peroutkově pojetí vyžadovalo, aby žurnalisté byli duchové svobodní a volní, aby byli zcela nezávislí, aby byli se svým svědomím nade vším. O tehdejší české žurnalistice neměl dobré mínění, neboť cítil její závislost na majitelích listů, tj. na politických stranách. Peroutka si byl vědom, že ruku novináře vede buď ten, kdo má peníze nebo ten, kdo má v ruce hlasovací lístky, proto za hlavní úkol považoval “udělat z ducha služebního, jímž dnes žurnalista je, ducha tvůrčího”; vzorem mu byl Havlíček. Peroutka dále vysoce ocenil vznik samostatného státu a uložil žurnalistice za povinnost pomáhat jej upevňovat, což však nepředpokládalo být nekritický ke všemu, co se státu týká. Jeho kredem bylo, že novináři mají mít schopnost spojit státnost s kritičností.¹¹

Zdůrazňováním novinářovy etiky a jeho odpovědností se Peroutka odlišil od většiny tehdejších českých novinářů, kteří dali své schopnosti bezvýhradně do služeb politické strany či zájmového hnutí. Protože se Peroutka řídil tímto svým vyznáním, protože byl velmi bystrý pozorovatel, skvělý stylist a ironik, musely vyvolat jeho články, které bychom v mnoha případech mohli nazvat malými studii o určitých politických problémech, velký zájem. Přímo senzaci vzbudila serie jeho článků, publikovaných v *Tribuně* od konce června do konce listopadu 1922 pod názvem “Jací jsme”, které rozšířené vyšly poprvé knižně v roce 1924. Podle slov samotného Peroutky byla studie *Jací jsme* polemikou “s několika oblíbenými představami o české národní povaze”.¹²

Články vyvolaly pozornost především proto, že oponovaly některým základním Masarykovým tezím o české otázce. Tak tomu bylo například v otázce souvislosti mezi husitstvím či českými bratry a národním obrozením, mezi československým pojetím humanity a humanitou našich obrozenců. Peroutka se při posuzování Masarykových závěrů o těchto problémech postavil na stanovisko jeho kritiků z doby předválečné, jako byl Kaizl nebo Pekař. V mnoha směrech rozšířil jejich argumenty a spolu s nimi poukázal na jeho nehistorický přístup. Avšak tak jako mnozí z nich nepochopil ani Peroutka Masaryka, jemuž šlo především o to, aby své nové pojetí češství, v němž zdůraznil mravní a náboženskou stránku, opřel o podobné úsilí, k němuž došlo v českých dějinách. V tomto smyslu tedy Peroutka nepřinesl nic nového ani v kritice, ani v hlubším pochopení Masaryka, který v dějinách “hledal to, co má mravní význam, tj. význam pro každého...”; úkolem historikovým není pouze poznati věč lidé věřili a žádali věřit, nýbrž jeho úkolem “jest poznati pravdu, věčně stejnou, a tedy poznati, jak si která doba dovedla odůvodniti ve jménu věčných zákonů své jednání”.¹³

Peroutka také odmítl Masarykovu tézi o domnělém zvláštním postavení a

poslání českého národa, který však nemá jiné úkoly než národy jiné. Pokud šlo o humanitu, považoval ji Peroutka za nástroj malých a slabých národů, a v tomto smyslu se český národ neodlišoval od jiných malých národů, zatímco agresivita a mocenský postoj byl výsadou především silných a velkých národů. V charakteristice českého národa vycházel Peroutka z jeho postavení uprostřed Evropy (křižovatka dějin), z jeho sociologické skladby (převaha středních vrstev), z jeho hospodářské, politické a kulturní síly. Jeho postřehy o mírnosti, šosáctví, sklonu k střední cestě byly velmi bystré a jsou dodnes platné, jak ukazují i diskuse na téma "jací jsme" po roce 1968.

I když Peroutka uznával vliv tradice a předchozího historického vývoje, přece jen za prvotní a základní příčinu, která ovlivňuje charakter českého národa, pokládal skutečnost, v níž národ žije. Důraz na danou skutečnost, na reálné poměry jako základnu, z níž musí vycházet veškerá lidská činnost — ať již jde o politiku či umění — je vůbec základním principem Peroutkova jednání od počátku jeho vstupu do politiky a veřejného života až do konce jeho působení v Československu.

Tento přístup skrývá však v sobě určitá nebezpečí, na která se pokusíme poukázat v dalším výkladu. Není sporu o tom, že každý veřejný činitel, politik i novinář musí vycházet a opírat se ve své činnosti o danou skutečnost. Tento postoj by však neměl být pasivní, tzn. že by se se skutečností, která je národu či státu nepříznivá, neměl smířovat. Nepříznivou skutečností či neuspokojivé dané poměry je přece třeba změnit a vytvořit tak základnu pro pozitivnější politiku a postoje. Peroutka podle našeho názoru byl příliš v zajetí materiální a empirické skutečnosti a unikal mu hlubší smysl lidského života. Na rozdíl od Peroutky zdůraznil Rádl, "že lidé nejsou produkty společnosti, nýbrž že my živí lidé, každý svým způsobem společnost tvoříme..."¹⁴ Tento Peroutkův v zásadě "pozitivistický" přístup k člověku, jehož důsledkem mohl být i mravní indiferentismus, vedl k tomu, že akceptoval fakticky jakoukoliv skutečnost a jen v rámci této skutečnosti se pokusit využít všech možností k udržení dobrých či méně špatných podmínek k zlepšení života národa a člověka.

U příležitosti reakce některých publicistů na knižní vydání studii *Jací jsme* se Peroutka znovu vrátil k důvodům, proč považoval za nutné zaujmout stanovisko k Masarykovým východiskům a kritériím. Konstatoval, že již před válkou byl rozdíl mezi filosofií vitalistickou a pragmatickou, založenou na nietzscheovském protimetafysickém radikalismu, o níž se opírala nastupující čapkovská generace, a mezi "teologickými pudý"; nechťelo se nám, zdůraznil Peroutka, "myslet na poslední věci člověka".¹⁵ Když psal svou knížku, neviděl před sebou jiných mravních úkolů, jež by bylo třeba naplnit, kromě úkolů pravdy. Podstatu polemiky pak charakterizoval Peroutka takto: "Masarykův historismus, historické důvody, které sbírá, aby dokázal, čeho je třeba."¹⁶ Podle jeho názoru se Masarykův historismus projevil i v otázce katolicismu. Masaryk hledal páteř pro naši

povahu a došel k reformaci, neboť tehdy se český národ stal tvořivým; po Bílé hoře nastal opět úpadek. Proto podle Masaryka bylo třeba se vrátit zpět k reformaci. Jeho argumenty proti katolicismu byly tedy historické. My, konstatoval Peroutka, jsme však lhostejní ke katolicismu, nevidíme v něm nepřítele a můžeme být k němu spravedliví. Tento postoj však není obranou katolicismu.¹⁷

Teprve později se Peroutka více přiblížil k pochopení Masaryka, a to i jeho historismu, tedy podle něj hlavního sporného bodu mezi nimi. Masarykův vztah k náboženství, filosofii a historii chápal jako zcela pragmatický. Pokud jde o historii uvědomil si Peroutka, že byla Masarykovi více než hledáním ve starých pergamenech hledáním ve vlastním nitru; za hlavní historickou skutečnost pokládal Masaryk to, co “se shoduje s jeho myšlenkami a co odpovídá jeho záměrům”.¹⁸ Peroutka sice stále trval na tom, že ve většině otázek měla Gollova škola pravdu proti Masarykovi; měla pravdu i v tom, že naše liberalistické národní obrození nelze považovat za přímé pokračování náboženské reformace. Dospěl však k názoru, že tyto historické omyly Masarykovy byly pro národ prospěšnější než pravdy historiků.¹⁹

Peroutka opravil i svou kritiku Masarykovy humanity a jejího významu pro český národ. “Masaryk”, napsal později Peroutka, “se pokusil organizovat český charakter na základě humanitním. Chtěje zasnoubiti národ s ideou humanity, volal živé i mrtvé za svědky, že tato idea byla vždy národní tradicí”. Aby ji posílil, udělal z ní “ústřední smysl českých dějin”. Vždyť jen ta idea může být nejsilnější, o níž se prokáže, že vždycky byla naší národní ideou. Nebudeme tedy dělat nic jiného, než že začneme tam, kde ruce našich předků klesly. I tento svůj výklad Masarykovy humanity, v němž mu byl mnohem blíže než v knize: *Jací jsme*, uzavřel Peroutka interpretací Masarykova vztahu k historii, který údajně nebyl poměrem toho, kdo přesně zkoumá fakta, nýbrž poměrem někoho, kdo “chce z historie vydobýti silná a aktivní hesla pro život... V české historii hledá (tj. Masaryk-pozn.M.O.) jen duchovní zásoby pro novodobou humanitní armádu”.²⁰

Ani v této studii o Masarykově osobnosti, v níž se v chápání Masaryka dostal nad některé jeho kritiky z řad odborníků, nepronikl Peroutka k jádru Masarykova úsilí a jeho vztahu k náboženství, filosofii a historii. Masarykův vztah k těmto oblastem, ale i k humanitě interpretoval Peroutka jako účelový; Masaryk prý v nich viděl pouhý nástroj k dosažení určitých politických cílů.

Serie článků s titulem “Jací jsme”, které vlastně reagovaly na Masarykovo heslo: Tábor je náš program, vyvolala velkou pozornost a rozruch. Na Peroutku byl upozorněn sám Masaryk, který přijal se sympatiemi, že se někdo s ním odhodlal polemizovat na takové úrovni, a to v době, kdy se — nejspíše proti své vůli — stával legendou. Při tom nešlo o kritiku zásluh jeho a zahraničního odboje o osvobození, nýbrž o kritiku jeho programového prohlášení a některých základních filosofických tézi.²¹ Mladý žurna-

lista Masaryka tak zaujal, že jej pozval na Hrad; k prvnímu setkání došlo v březnu 1923.²² K tomuto jakémusi spojení mezi Masarykem a Peroutkou muselo dojít, neboť i Masaryk hledal hlavně mezi mladými žurnalisty někoho, kdo by se dovedl dívat a posuzovat společenské skutečnosti kriticky; byl přesvědčen, že právě kritika je předpokladem pokroku. Jako takový mu byl Peroutka doporučen a Masaryk se sám na základě setkání s ním přesvědčil, že je to opravdu typ, který hledal. V Peroutkovi viděl Masaryk osobnost, která stála nad neotesaností a nekulturností politických stran, byla dostatečně vzdělána v literatuře, politice a filosofii a neměla při tom politické ambice.²³

Vzhledem k situaci, v níž se česká žurnalistika nacházela, tj. její podřízenosti na stranách či jiných skupinách, chtěl Masaryk učinit Peroutku zcela nezávislým a proto i finančně částkou půl milionů Kč zajistil nový časopis, jehož se stal Peroutka šéfredaktorem a vlastně jediným tvůrcem.²⁴ Nový týdeník byl nazván *Přítomnost* a Peroutka jistě i samotným názvem chtěl zdůraznit svůj programově ahistorický přístup a svou zakotvenost v současnosti.

Přes základní odlišnost Peroutkova skeptického indiferentismu a naproti tomu nezájmu o otázky mravní a duchovní od Masarykovy mravní a náboženské zaujatosti měly obě tyto osobnosti i mnoho společného. Obn měli v podstatě stejný názor na význam literatury, na Rusko a ruskou revoluci. Tak jako Masaryk opíral svůj pohled na předrevoluční Rusko o analýzu ruské literatury, především Dostojevského, tak i Peroutka vyvodil svůj závěr o bolševické revoluci z intimní znalosti ruské literatury, což muselo přirozeně na Masaryka hluboce zapůsobit. Masaryk sice nesohlasil se všemi Peroutkovými názory a jeho kritikou politického systému formujícího se státu, ale považoval jeho argumenty za velmi zajímavé.²⁵ Ze vzájemných rozhovorů vykryštoval i velmi blízký názor na komunismus, Kramářův nacionalismus a česko-německý problém. Zároveň se rýsovala také koncepce nového týdeníku, zachovávaného nezávislý postoj ke všem vnitro — i zahraničně politickým problémům s cílem působit na veřejnost tak, aby snadněji odolávala agitaci komunismu, aby byl oslaben vliv Kramářova nacionalismu a samotného Kramáře jako hlavního protivníka Hradu a zvláště Beneše, aby byla získána pro masarykismus především mladá česká inteligence a aby se přispělo k objasnění česko-německého problému a jeho řešení ve smyslu úzké spolupráce obou celků. V pozdějším období k těmto úkolům přistupoval boj proti fašismu a v období od Mnichova do 15. března 1939 boj za mravní hodnoty první republiky.²⁶

I když nepřipustíme, že finanční podpora Masarykova podlomila nezávislost Peroutky a *Přítomnosti*, přece jen se tento časopis a sám jeho šéfredaktor aktivně zapojili do aktuálně politických kampaní Hradu či do konkurenčního boje, který probíhal mezi Hradem a jeho protivníky, což by se asi jinak nestalo.²⁷ Peroutka sice i nadále zaujímal kritický postoj k poli-

tice Hradu a sporadicky i k samotnému Masarykovi, přece se však zřejmě ani jemu samotnému ani *Přítomnosti* nepodařilo uchovat si na tomto neformálním mocenském seskupení a jeho zájmech naprostou nezávislost. Přitom by samozřejmě nebyla na závadu závislost myšlenková, problematičtější byla však jistá závislost politická.²⁷

Na začátku *Přítomnost* sama vysloveně svůj program v nějakém zvláštním článku neformulovala. Peroutka však napsal do jejího I. čísla, které vyšlo v lednu 1924, jakýsi svůj základní názor na problematiku současného světa a Československa. Vyšel z konstatování, že svět se nachází v myšlenkové krizi. Její podstatou byl svár starých a nových myšlenek, k němuž sice docházelo vždycky, ale v době těsně po válce byly tyto protiklady daleko vyostřenější a všeobecná vnitřní nejistota daleko větší. To, co jsme tehdy prožívali, byl podle Peroutky čas protikladů, kdy pod vlivem nepokojné atmosféry se staré i nové obracelo v extrémy. Nejistota byla dále zvyšována tím, že nové nemělo ještě dosti času se narodit a stát tu jako hodnota známá. Pouze v zemích, kde byla silná tradice, byla tato nejistota zmírňována. V Čechách byla tato krize specifikována především tím, že naše politické strany si dělaly jakýsi nárok na monopol i ve sféře myšlenkové a nechtěly dovolit, aby “člověk jedl, co ony neměly v ústech”. Přitom jejich myšlení bylo značně povrchní, a to platilo jak pro koalici, tak i pro opozici.²⁸ Smyslem tohoto článku byla výzva k nezávislému a svobodnému myšlení, které jedině může přispět k překonání současné myšlenkové krize. Bylo to tedy v souladu se základním Peroutkovým přesvědčením, které vyjádřil již ve zmíněném článku o žurnalismu a které jako červená nit prochází všemi jeho úvahami.

K programovým otázkám *Přítomnosti* se Peroutka vrátil znovu za osm let, v roce 1931 v článku “Vysvětlení směru”.²⁹ Opět zdůraznil, že časopis nikdy nesloužil stranické agitaci, ale veřejnému mínění. “Nechceme”, napsal, “filosofické, sociologické a mravní zájmy podříditi agitačnímu momentu té nebo oné strany”. Jako další rys vyzdvihl jakousi směs konzervativnosti a pokrokovosti, kterou ovšem nedovedou pochopit lidé fanatičtí a jednostranní. Svými základními vlastnostmi a postoji k životu i politice tlumočil tento časopis názory, životní postoje a filosofii určité vrstvy české společnosti.³⁰

3. Čapkovská generace a realismus

Peroutka nebyl osamělým běžcem, ale byl součástí určité skupiny vymezené i generačně, která svým specifickým způsobem reagovala na I.světovou válku. Jedná se o tzv.ztracenou či čapkovskou generaci,³¹ která stála mezi generací let 90.tých, charakterizovaná duchem vzpoury, odboje a protestu, a mezi nejmladší generací poválečnou, která pod vlivem bouřlivé

situace sociální vytýčila jako svůj program literaturu proletářskou, aby v polovině dvacátých let vytvořila specificky český literární směr, tzv. poetismus, plný fantazie a nadšeného obdivu k životu. Je to generace, kterou vlastně válka zasáhla nejhluběji: sotva se pustila do práce, přišla válka a práce jim "byla vyražena z ruky, naneštěstí byla to práce nedokončená". Po návratu z války pak našli to, co konali, "v nových rukou".³²

Válka také způsobila podlomení předválečného civilizačního nadšení a vitalistického opojení a ztrátu životní jistoty. Dalším určujícím zážitkem byl převrat a konstituování nového státu; tento fakt vyrovnával u nás na rozdíl od jiných národů životní negaci, důsledek to války. Tato generace se dala "radostně do jeho (tj. československého státu - pozn. M.O.) služeb. Celý svůj duchovní systém usměrnila se zřetelem na státní život, přeháněla leckdy tu českou konstruktivnost, potírala každou destrukci, a právě tato generace dala plný výraz základnímu pudu shody, harmonie, sblížení, humanity státní a mezistátní a převedla tyto státní zřetele do oblasti duchovně básnické."³³ Čapkovská generace interpretovala celý svět a život z hlediska skutečného člověka a dospěla k důslednému relativismu. Pravda pro ni totiž neznamenała poznání podstaty světa a života, nýbrž spatřovala v ní jen lidský nástroj, jímž si pomáháme v životě.³⁴ Tento humanistický relativismus přešel v pragmatismus, který za kritérium pravdy uznával její účelnost pro život.

Obavy z extrémismu a radikalismu v jednání a myšlení, obavy z anarchie, již se vyznačovalo poválečné období, vedly k vzniku nového humanismu, "který se laskavě přikláněl k člověku a životní realitě" a jehož znakem byl "demokratický civilismus a láska k všední životní skutečnosti".³⁵

Tento životní a filosofický postoj určil i vztah čapkovské generace k novému státu. Byla to vlastně generace mladé české samostatnosti, k níž se myšlenkově v mnohém blížil i E. Beneš. Leckdy se však příliš přizpůsobila faktům českého národního života a zbavovala nás tak "revolučních elementů duchovního řádu z obavy před jejich rozvratností. Boj proti velkým konstruktivním ideám, rozplameňujícím fanatism, zápas za malé věci a přehánění nutnosti duchovní i společenské shody, zacházejí často až k názorové slabosti... Generace čapkovská často zrcadlila českou poválečnou úzkostnou snahu konformovati se celému okolí a najít shodu za každou cenu".³⁶

Od generace let 90.ých odlišoval tuto generaci i indiferentismus a dokonce i bázeň zaujmouti ve spleťtém světě lidských skutečností jakékoliv stanovisko. "Tato volní pasivita má pak za důsledek sociální defaitismus, který shledáva v přítomnosti všechno dobrým a ve jménu oslavy malých lidí a malých věcí bojuje proti hybným silám společenským, stavě se přímo do služeb současného řádu a obávaje se jakékoliv změny".³⁷

Pozornost českému pragmatismu věnoval též F. X. Šalda. V souvislosti s rozborem hry bratří Čapků "Adam svořitel" vyslovil svůj souhlas s jejich odsouzením negace pro negaci. Podle něj je však stejně laciná "paušální

obhajoba toho, co jest. Nechat všechno tak, jak to je, a přitakat tomu v nitru, tedy mravně se s tím ztotožnit, to je něco, co se mi přičí jako zásadní malodušnost a malověrnost a pobuřuje mne k odporu”.³⁸

Na jiném místě charakterizoval Šalda český pragmatismus takto: “Vypadá to jako zvroucněná láska k životu a k lidství, ale je to zatím láska středocestnického pohodlí, mdlá resignace, touha po maloměšťáckem idylismu, křídla někdy dobrovolně, někdy nedobrovolně zmrzačená. Tento směr dodává dnes oficiální státotvorné umění... Chceme umění pro člověka — ne pro stát... Chce to být dále umění patentovaně demokratické — ale ani na vteřinu nesmíš při téhle demokracii myslet na Walta Whitmanna, který se prohlašoval, s jistým oprávněním, básníkem mladé demokratické Ameriky”.³⁹ Šalda dále podtrhl, že — zatímco před válkou měla literatura negativní vztah ke státu, ztratila celá řada autorů (myslí především pragmatisty-pozn.M.O.) hlavu před státem, kapitulovala a stala se státotvornými. Tuto literaturu charakterizuje sociální defetismus, neboť bída a osud jsou v jejím pojetí nezrušitelné, dále zbabělost myslet a domyslet. Pragmatismus podle Šaldy vplynul do konzervatismu a končil strachem před každou novotou a revoltou.⁴⁰

Také Peroutka věnoval čapkovské generaci velkou studii, v níž podrobně vyslovil a analyzoval její filosofii, její přístup k životu.⁴¹ I on považoval za základní zážitek, který rozhodujícím způsobem ovlivnil postoj čapkovské generace, anarchismus a chaos, v němž se svět po válce octl. “Nemůžete pochopiti generaci, o níž zde mluvím”, zdůraznil Peroutka, “neuvědomíte-li si, že jednou stála tvář tvář anarchii a že na to nemůže zapomenout.”⁴²

Tento chaos a anarchie jej znepokojovaly především v oblasti duchovní. “Společenské vazivo povolilo, duchovní nátlak jakéhokoliv stylu pomínil a nastal tanec sta a sta myšlenek. Podrážděný stav proti podrážděnému stavu; zuřivá strana proti zuřivé straně; jednostranný filosof proti jednostrannému filosofu; jeden výstřední nápad proti druhému; vše co se někde tvrdilo, bylo jinde popíráno...; zdálo se, že svět se znovu rozděluje, a všechny veřejné a soukromé vůle k moci dostaly třesavku z nedočkavosti; stará morálka už nebyla a nová ještě ne; svět ztratil možnost dohodnouti se o čemkoliv...⁴³ Poválečná doba jevila hojně známky duševní paniky⁴⁴ a pojem kázně ztratil v době, která neměla jednotící myšlenky, všechnu cenu.⁴⁵ Jak na tuto situaci svět reagoval? Především negací, která úplně přehlušila pozitivní náladu; dále filosofií resignace, která tvrdila, že západ je v úpadku a že se proti tomu nedá nic dělat, než složit v ruce v klín a čekat.⁴⁶

Zcela jinak však reagovala na danou situaci čapkovská generace. Ano, řekl Peroutka, polekali jsme se; protože jsme si uvědomili, že tato anarchie nebyla pouhé slovo, ale skutečnost, vycházející ze zmatku mnoha myslí. Zachvátila každou zemi, ale v nových státech bez tradice působila daleko hlouběji.⁴⁷ Tehdy, napsal Peroutka, “jsme uvěřili v klid jakožto lék a zdravý rozum jakožto vodítko”. Rozhodli jsme se, pokračoval, omezovat

chaos, a to z pocitu odpovědnosti.⁴⁸ Situace vypěstovala v čapkovské generaci smysl pro pozitivní, pro porozumění, pro pevnost institucí. Učila se nestydět se za budování, poznala, že jsou ještě jiné věci než protestovat a bořit.⁴⁹ Její umírněnost měla svůj zdroj v lásce k životu, ve snaze přejít do budoucnosti s pokud možno nejmenšími oběťmi. Tyto vlastnosti demonstroval Peroutka na Karlu Čapkovi, u něhož vyzdvihl především pozitivnost a schopnost zastavit se a pozorovat. Protože ve shluku odporujících si idejí žádné jistoty nebylo, "utíká se Čapek k realismu malých věcí, které svou existencí přece jen nějakou jistotu poskytují. Proto si dovoluje popisovat malé věci a lidi, nerozbíjí svět, ale na konci svých románů jej skládá pečlivě dohromady".⁵⁰

Základním teoretickým východiskem Peroutkovým bylo rozdělení lidstva na dva typy: 1.romantický nebo také literátský, jehož podstatu viděl vlastně ve snaze vyhnout se povinné účasti na skutečnosti; a 2.klasický, na jehož obhajobu Peroutka vystoupil a který také považoval za základ čapkovské generace. Vlastnosti tohoto typu charakterizoval takto: zdravý rozum, smysl pro úměrnost, trochu chladnosti a tvrdosti, klid, dávka vyčkávací rozvahy, zdrženlivost, lidé široce a s rozkoší rozkročení na zemi. Projev klasičnosti spatřoval též v Čapkově metodě trpělivého pozorování malých věcí.⁵¹ Rozdělení na tyto dva typy bylo filosoficky opřeno o rozdíly mezi monismem a dualismem. Monistický typ charakterizoval Peroutka jako člověka, který "je přesvědčen, že celý svět jde jako dobře zkonstruované hodinky podle jediného principu. Předpokládá jednotný rozum světový. Obyčejně vyznává princip přírodní". K monismu řadil Peroutka pantheismus, který znamená vpád přírody do náboženství, rousseauismus, který je vpádem přírody do nauky o společnosti, a anarchismus, který představuje vpád přírodnosti do oblasti dobra a morálky. Dualistický názor je podle Peroutky pravdivější, i když nesnadnější. Dualismus odmítá názor, že člověk a příroda jsou jedno a zcela přesně od sebe odlišuje tyto dva řády. Řád přírodní není řád lidský a člověk buduje své dílo ve výši nad přírodou podle svých vlastních principů. Člověk musí ovládat přírodu, a to i tu, která je v něm, chce-li být více než částicí nesmírné džungle. Má-li někdo dualistické přesvědčení, bude se i v politice chovat opatrněji a nebude zvyšovat chaos.⁵²

Peroutkův důraz na zdravý rozum připomíná postoj českých obrozenců a Havlíčka z doby před březnem 1848. Tehdy proti německé filosofii postavila část české inteligence zdravý český rozum, avšak její i Peroutkův postoj byl především výrazem nerozvinutosti myšlení, empirismu a primitivního praktikismu, výrazem odporu proti filosofii vůbec, který se u Peroutky projevil například nesouhlasem s pokusy o filosofickou interpretaci poválečné krize a snah o její překonání, které lze u nás spatřovat jak v díle Nejedlého, tak zvláště Rádl. Dualismus pak chápal Peroutka jako protiklad přírody a člověka, tedy objektu a subjektu, ale neinterpretoval jej jako protiklad duchovna a materiálního světa. Podle našeho názoru sou-

vísel tento Peroutkův přístup s jeho nedocenením, ba podceněním duchovní stránky, kterou nelze z interpretace člověka světa vyloučit, nemáme-li upadnout do jednostrannosti, což se mu patrně stalo právě ve vztahu ke skutečnosti. Peroutka myslel a jednal pouze pod vlivem a tlakem této materiální a aktuální skutečnosti, kterou chápal biologicky.⁵³

Za měřítko správnosti pokládal vlastně bezprostřední empirickou praxi, všichni, a zvláště intelektuálové měli uvažovat a psát tak, aby se podle jejich úvah dalo ihned, dnes, zítra jednat.⁵⁴

Tato "fascinace" skutečností, nebo řečeno slovy Peroutkovými žízeň po realitě, touha objevovat pevnou půdu pod nohama, byť i zpočátku prostřednictvím malých věcí, znemožnila čapkovské generaci proniknout pod povrch skutečností, neboť přes kritický postoj k řadě faktů reality a života, nedokázala odhalit vnitřní rozpory dané skutečnosti, tendence, které se v ní rodily, nastavené vyhýbky, které mohly usměrnit vývoj Československa a světa. A tím méně již dokázala aktivně působit na skutečnost a vynaložit veškeré síly k tomu, aby přispěla k zvolení a prosazení té nejoptimálnější varianty. "Fascinace" skutečností způsobila, že Peroutka a jeho druzi v ní viděli cosi daného, co nelze změnit, nýbrž čemu je třeba se podrobit či přizpůsobit. To, že byli po válce lidé, kteří pociťovali neklid, kteří svými myšlenkami tento neklid vyjadřovali, — což se mohlo jevit jako chaos —, nebyla náhoda, nýbrž výraz toho, že válka problémy krize lidstva nevyřešila, ba v mnoha směrech ji ještě prohloubila. Zdá se nám, že tento postoj čapkovské generace do značné míry koresponduje s Masarykovými závěry o válce, vyjádřenými ve *Světové revoluci*, podle nichž v ní zvítězila demokracie nad theokracií. I když ani Masaryk nepodceňoval obtíže, které demokracii čekají, považoval tyto obtíže za překonatelné, bude-li mít demokracie dostatek času. Základna je již dána a je jen otázkou vývoje, kdy se dospěje ke konečnému cíli, definitivnímu vítězství demokracie. Oba směry do značné míry vytvářely iluze o konkrétní situaci i o budoucnosti. Peroutkovu pojetí realismu a jeho vztahem ke skutečnosti věnoval pozornost též F. X. Šalda. Podle něj intelektuálové "peroutkovské observance" za vrchol "realismu a smyslu pro skutečnost pokládají ležet na břiše před botou Švehlovou nebo jiného úspěšného politika". Peroutka, zdůraznil Šalda, nedocenil význam myšlenky a musel by se smát Masarykovi, — jako se dnes směje Nejedlému —, který upozornil, že německou říši nevybudoval jen Bismarck železem, ale i Fichte a Hegel svou myšlenkou, která je tudíž součástí reality.⁵⁵ Slabost Peroutkova vztahu ke skutečnosti viděl tedy Šalda v přizpůsobivosti, oportunismu, v neschopnosti postavit se vůči skutečnosti aktivně a v podcenění myšlení, které Peroutka nepovažoval za součást reality.

Takový postoj ke skutečnosti, tj. její akceptace jako východisko pro další činnost a nikoli snahu ji změnit, vedl ovšem k jistému utilitarismu a v praktické politické činnosti i k oportunismu. Byl to logický důsledek toho, že Peroutka se přímo programově spokojil jen s povrchem a nehledal v

člověku mravní a duchovní podstaty. Rádl jej jednou charakterizoval takto: "...místo ideálu však Peroutka podává duchaplnost a aktuálnost ...nevidím za jeho soudy — politickými nebo literárními — konec konců než měřítko prospěšnosti, zdraví, politické vhodnosti. Peroutkovo hodnocení T.G.M., Beneše, Z. Nejedlého, katolíků, protestantů, Pekaře jest hodnocení diváka, který oceňuje obratnějšího zápasníka a nehledá za vnějším zápasem boje duchovního. Chápu jak toto stanovisko jest reakcí na plané pokrokaření a v tomto smyslu s ním sympatizuji — ale jest to jed pro kritiku, která prostě neobstojí bez ducha vládnoucího nad pomíjejícími projevy hmoty”.

Rádl byl filosof a jako takový přistupoval jak k hodnocení Masaryka, tak i Peroutky. Dokázal odhalit slabiny v jeho světovém názoru, byl však proti němu v nevýhodě, pokud se sám zabýval současnou politickou situací. Peroutka často upozorňoval na nedostatky poválečného realismu, v jehož čele po rozpadu pokrokové strany stanul Rádl spolu se Zdeňkem Nejedlým. Peroutka si byl vědom předválečného významu realismu, který spočíval v hledání pravdy, v kritickém poměru k českému veřejnému životu a tomu, co tehdy tvořilo náplň češství; nikoli náhodou vznikl právě v době rukopisných sporů. Byl, jak Peroutka rozpoznal, kvasem v českém národním životě, byl však hnutím intelektuální elity a nikdy se nemohl stát hnutím lidovým, neboť problémy, jimiž se zabýval, nevstoupily ani na práh lidového povědomí. Realismus byl vázán hlavně na Masarykovu osobnost a po jeho osobním vítězství ve válce jako politická strana téměř úplně zmizel a jako myšlenkový směr neměl téměř vlivu.⁵⁶ V pokusu o udržení či obnovení pokrokového hnutí po válce pocítoval Peroutka jakousi setrvačnost nebo — jak to nazýval — historismus: v naší politice má být pokrokové hnutí, protože v ní kdysi bylo; lidé, kteří si pamatují starý předválečný realismus, chtějí obnovit starou, zpřetrhanou souvislost; také v obnovení *Času* viděl pouze sentimentální historismus. Zdůraznil, že takové vnější a vzpomínkové popudy nestačí pro živé a čilé pokrokové hnutí. Hlavní problém tohoto hnutí spatřoval v tom, že realismus kolísal před novými věcmi a problémy, které se vytvořily po válce, nebo je řešil šablonovitě. Za nejzávažnější pochybení považoval neschopnost vytvořit si názor na novou pozici socialismu ve státě.⁵⁷ V realismu, konstatoval Peroutka, se projevovala zcela zřetelná snaha po teoretičnosti a intelektualismu, vědomé vzdálení se konkrétnímu politickému životu lidu, úsilí zůstat stranou a pouze pozorovat.⁵⁸ Ptal se, co by si Rádl počal se svým důsledným myšlením, kdyby měl rozhodovat o věcech tohoto státu. Pak by se ukázalo, že realismus — jak jej představoval Rádl — vychází pouze z věčných idejí a realitu v její konkrétnosti vidí jen velmi rozmazaně závojem těchto idejí. Tuto nekonkrétnost demonstroval Peroutka na Rádlově vztahu k sociální demokracii a komunismu. Rádl totiž jednou napsal, že komunisté jsou dnes to, co byli sociální demokraté za Rakouska, jsou závislí na Leninovi, jak ti byli závislí na Adlerovi. “Nevím dobře”, uzavřel Peroutka, “jak je možno tvrdit, že ruský bolševismus a vídeňská sociální demokracie, Lenin a Adler jsou

jedno a totéž... Závislost na Vídni a závislost na Moskvě jsou dnes velmi rozdílné věci. Jedna z těch závislostí je hrozná”.⁵⁹

Zrovna tak polemizoval Peroutka s Rádlovým vztahem k nacionalismu. Tvrdil, že nacionalismus je něco zdravého a přirozeného, pokud každý bude nucen sdílet osud svého národa. Je-li národ společenství kultury, života i osudu, jak uznával Peroutka, pak nacionalismus znamená účast na veřejném životě, pokud se tak děje prostřednictvím národa. Národní zájem vždy donutí strany ke kompromisu a umírněnosti. Jaké pojítka by zbylo mezi českými stranami, kdyby zmizel nacionalismus? Zůstaly by jen stavovské zájmy! Peroutkovi se zdálo, že Rádl nacionalismus a vlastenectví nedocenil a nepochopil, a že pod nimi chápe spíše metody národní demokracie a že nečiní vlastně rozdíl mezi nacionalismem a vlastenectvím.⁶⁰

Když Peroutka o několik let později reagoval znovu na tuto problematiku, opět vyzdvihl z realismu to, co jej na něm nejvíce dráždilo, totiž domélou negaci a absenci jakéhokoliv pozitivního postoje ke skutečnosti. “Pouhý nepokoj rozumu, který byl znakem té doby, není dobrým stavitelem”, napsal Peroutka v roce 1927. A právě proti této podrážděné kritizující inteligenci postavil lidi, jako byl Švehla, kteří se vyznačovali “houževnatou pozitivností”.⁶¹

Problému realismu se Peroutka dotkl ještě začátkem roku 1939. Tehdy však realismus nepojímal v jeho původním významu, jak jej představoval Rádl, tedy jako jakousi teorii, která byla záležitostí “kasty inteligentů”, nýbrž zcela jinak, totiž jako postoj veřejnosti k událostem a situaci po Mnichovu. Podstatu tohoto realistického postoje českého lidu, jehož smysl pro skutečnost vysoce ocenil, spatřoval Peroutka v tom, že lid se “vpravil do nových poměrů”, jejichž nutnost chápal a jimž se přizpůsobil “z lásky k národu”. Peroutka považoval za povinnost udělat všechno, abychom učinili poměry snesitelnými na místě a v situaci, do níž nás postavila mimo jiné vůle našich západních spojenců. Úkolem doby bylo tedy především vytvořit nový poměr k sousedům, zachovat střízlivost a odklonit se od rizika.⁶²

Tehdejší postoj Peroutkuv a celé skupiny kolem *Lidových novin* a *Přítomnosti* zřejmě vyvolal nesouhlas řady čtenářů, které Peroutka nazval radikály. Ti proti nám, ohradil se, kteří říkáme, že politika je umění možného, požadují, abychom jednou zkusili také nemožné, a odkazují na husitství. Konstatoval, že v průběhu roku jsme prošli jak dobou husitskou, tak poděbradskou a právě ta je příkazem pro rok 1939. Jeden z úkolů vlády viděl pak Peroutka v úsilí vytvořit dobrý poměr k Německu, a z těchto důvodů je nutno vládu podporovat. “Nepodporovat vládu, ať je to vláda jakákoliv, by mělo smysl jen tehdy, jestliže bychom mohli doufat, že tím, že ji odepřeme podporu, ji porazíme a dostaneme za ni lepší... Ostatně ani nemůžete (tj. radikálové-pozn.M.O.) ukázat na špatné činy této vlády... Myslím, že za vaši nechutí k podpoře této vlády není žádný určitý politický cíl, nýbrž nedostí určité těkání ducha...”⁶³

Peroutkuv postoj k realismu se tedy nezměnil po celou dobu, kterou sle-

dujeme. Na Rádlově realismu odmítal jeho negativní postoj ke skutečnosti a za realistický považoval postoj pozitivní, který vedl k respektování, ba přizpůsobování se jí.

4. Liberalismus

Peroutka byl liberál, problematika liberalismu vyplňovala také podstatnou část jeho “teoretických” zájmů do poloviny 20. tých let, ale vracel se k ní i později. Ve svých člancích se především snažil ukázat, že liberalismus již není možno ztotožňovat se zásadou “laissez faire”, která platila snad v jeho počátcích, tedy někdy v raném 19.století. Starému i novoliberalismu byla společná základní zásada, kterou ostatně Peroutka považoval za cíl každé politiky: “...aby člověk žil na zemi svobodně, v plném užívání svých sil a za plného rozvoje své osobnosti”.⁶⁴ Jednotlivec a jeho svoboda byly hlavní Peroutkovou starostí a ústředním problémem všech jeho článků, v nichž se zabýval liberalismem⁶⁵, to je axiom, z něhož nemínil slevit. Byl si ovšem vědom toho, že absolutní svoboda, jak ji hlásal původní liberalismus, je neuskutečnitelná, absolutní svoboda jednoho individua vede k nesvobodě individua druhého. Liberalismus dosti brzy pochopil, že “doplňkem svobody je omezení, podmínkou volnosti zákon, a že svoboda politická je málo, není-li doplňována svobodou hospodářskou”.⁶⁶ Proto si musí přát společenských reforem a postavit se proti kapitalismu, ale i proti proletariátu všude tam, kde je utlačována lidská osobnost, kde není doceňováno dobrodiní volnosti.⁶⁷ Pokud jde o proletariát, viděl Peroutka nebezpečí v jeho kolektivnosti, o níž byl přesvědčen, že mu politicky prospívá. Proletariát se totiž z vlastní zkušenosti přesvědčuje, že osobnost — například při stávkách — nehraje žádnou roli. Tuto primitivní kolektivnost se snaží přenést v celý společenský i hospodářský život, ba dokonce se jí pokusili někteří socialističtí teoretikové přenést i do sféry pohlavní. A tady musí přijít liberalismus se svou vírou v cenu aktivní osobnosti a volnosti, neboť jedině v harmonicky rozvítené osobnosti je základ všeho.⁶⁸

Mnohem větší nebezpečí pro svobodu jedince shledával Peroutka v kapitalismu. Zdůraznil, že liberalismus bojoval proti tyranii krále, šlechty a církve a musí tedy bojovat i proti tyranii kapitálu. Jestliže podle jím citovaného Hobhouse je první podmínkou všeobecné svobody jistá míra všeobecného omezení, pak je samozřejmé, že hospodářská svoboda některých musí být omezena; vždyť systém soukromého majetku někdy svobodu potlačuje. Z této skutečnosti vyvodil Peroutka požadavek sociálně politické kontroly, která může omezit svobodu jednoho majetného, aby byla zajištěna svoboda sta nemajetných. Oprávněnost takových opatření vyplývá ostatně i z toho, že na každém soukromém bohatství má podíl celá společnost, tzn.že žádné soukromé vlastnictví není získáno výlučně osobní prací a přičinlivostí.⁶⁹ Liberalismus samozřejmě nemůže přijímat ani “bajku o rovnosti příleži-

tostí; jen hloupý liberál může věřit, že syn továrníkův, který dědí továrnu, a syn dělníkův, který nedědí nic, mají stejnou příležitost”.⁷⁰

Kritika kapitalismu sbližovala Peroutku se socialismem. Považoval proto za nutné vymezit postoj svůj i celé čapkovské generace k levici. Jestliže je nutno rozdělit lidstvo na pravici a levici, pak, prohlásil Peroutka, tato generace patří k levici. Spojovaly ji s ní hlavně tyto ideje: smír národů, sociální spravedlnost a hospodářská organizace.⁷¹ Protože socialismus měl v programu řešit otázku vlastnictví výrobních prostředků, přijal Peroutka jeho hospodářský program.⁷² Vyslovil se tedy pro doplnění demokracie politické demokracií hospodářskou. V tomto bodě předjal Benešovy úvahy o demokracii z počátku druhé světové války, v nichž také došel k závěrům o socializující demokracii. Peroutka však ani v tomto okamžiku nespouštěl z očí základní problém, tj. svobodu jedince. Proto — jak jsme již viděli — kritizoval socialismus pro jeho negativní postoj k jedinci, který se obrážel v různých tvrzeních o “individualismu jako jedovatém hadu” a v požadavku, aby “individualismus byl vykořeněn od zárodku”.⁷³ Peroutka rozpoznal slabiny a nebezpečí, která se v socialismu skrývala. I když problémy hospodářské považoval za velmi důležité, a to i z hlediska svobody, přece jen rozhodující důraz kladl na svobodu jedince, čemuž podřizoval všechny ostatní otázky. Naznačili jsme již, že Peroutka si uvědomoval nutnost jakési regulace především v oblasti hospodářské. “Svoboda”, napsal, “v které žijeme, je dílem společnosti a jejich zákonů. Bez zákonů by každý musil každých pět minut hájit svou svobodu před prvním útočníkem, který by přišel. Z těchto důvodů žádá liberalismus v zájmu svobody neuvázanost, nýbrž zákon, ne džungli, nýbrž organizaci, ne laissez faire, nýbrž sociální kontrolu. Moderní svoboda je věc delikátní a komplikovaná a liberalism, obrátí se k celému lidstvu, nemůže pečovat jen o svobodu vyšších desetitisíc. Pravá svoboda předpokládá, že železnou rukou potlačíme volnost vyznavačů zásady, že moc jde před právem”.⁷⁴ Proto může, podle Peroutky, pouze liberalismus zajistit svobodu menšinám národnostním, náboženským i ideovým. Na druhé straně viděl nebezpečí pro liberalismus a svobodu i v úsilí některých politických stran po samovládě a za nejvážnější nebezpečí v tomto směru považoval ideu o diktatuře proletariátu, kterou převzala komunistická strana, “jediná neliberální strana”, jež je “vůbec nedostupna nákazě prostou a přirozenou lidskostí”.⁷⁵

V úvahách o socialismu a liberalismu si Peroutka uvědomoval, že problém člověka a svobody netkví jen v oblasti hospodářské. Vždyť liberalismus je podle něj “duchová a ne majetková nauka, chce svobodu pro růst osobnosti a ne břicha...”⁷⁶ Peroutka spojil neoddělitelně liberalismus se svobodou jedince, kterou neomezil jen na oblast hospodářskou, — tím překonal i pojetí socialismu jako nauky hospodářské —, neboť mluvil o něm jako o “duchové nauce”. Tento pojem postavil proti materiální oblasti. Je tedy jasné — jak to i na jiných místech prokázal —, že se mu nejednalo jen o demokracii hospodářskou, jen o svobodu v oblasti výroby. Na druhé straně

však Peroutka neobjasnil, co si představuje pod pojmem “duchová nauka”; z jeho výkladu by se dalo usuzovat, že tím myslí svobodu v oblasti duchovní, tedy svobodu volně myslet a vyjadřovat myšlenky. Šlo mu tedy o svobodu člověka ve všech oblastech, ale zcela stranou ponechal problém duše, víry a mravní hledisko lidské osobnosti. Dokazuje to ostatně i jeho vztah k náboženství, o němž se ve svých úvahách zmiňuje jen velmi zřídka, a považuje je — jak ještě uvidíme — jen za soukromou záležitost, tedy za něco podružného a nepodstatného.⁷⁷

Peroutka samozřejmě nemohl pominout fakt, že po válce došlo k úpadku liberalismu a že i v Anglii, klasické zemi liberalismu, ztratil tento politickou moc. Odvolává se na anglické liberály, spatřoval též Peroutka hlavní příčinu úpadku liberalismu ve válce samotné. Zášť a bázeň, které podkopaly zásady liberalismu za války, ovládaly život národů i po ní. Každý národ a stav byl nakloněn vidět kolem sebe jen nepřátele a sousředoval se jen k boji. Nikdo nechtěl být liberální, neboť se obával, že by ho liberální myšlení učinilo měkkým a že by pak podlehl v boji. Vytvářelo se ovzduší boje o život, stavy se draly dopředu, neboť byly přesvědčeny, že jen tak se něčeho domohou. Jistě má pravdu ten, kdo v divadle, kde vypukl požár, vyzývá ke klidu a stává se v cestu těm, kdož se divě ženou ke vchodům; není však jisté, uzavřel smutně Peroutka, zda máje pravdu nebude sražen k zemi.⁷⁸ Tento “boj o život”, který charakterizoval poválečné ovzduší Evropy, přinášel sebou jednostrannost, jež byla opět velmi nepříznivá pro liberalismus. Mimo to v době, kdy spolu zápasily celé rasy, kdy něco znamenalo jen množství, tedy lidská masa, kdy jedinec byl zcela bezvýznamný, nebylo divu, že upadla nauka, která kladla takový důraz právě na jedince. Po válce se pokračovalo v protiliberálním oceňování jedince, k čemuž přispěl komunismus se svou naukou o “mizerném individuu”.⁷⁹ Liberalismus byl tedy opuštěn proto, že v poválečné době byla ohrožena věc rozumu.⁸⁰ Přes tuto skutečnost bude lidstvo v jistém smyslu vždy liberální, neboť lidé nikdy nepřestanou toužit po svobodě osobnosti. Liberalismus pracuje také od počátku do konce se zdravým lidským rozumem a i to je zárukou jeho stálého vlivu.⁸¹ Jeho nositelem nemusí a není konkrétní politická strana. Naopak, když liberálové jako politické hnutí upadnou, bude liberální idea vynesena na štít stranami jinými, neboť nemá ani třídní, ani stavovský, ale všelidský charakter. Přes neexistenci liberální strany bude liberální idea u nás hájena tu stranou agrární, tu konzervativní, tu středostavovskou či socialistickou.⁸² V tom se však liší starý kontinent od Anglie, kde obě strany bojují za liberální myšlenku, neboť “liberální nálada” je obsažena v anglickém politickém ovzduší tak jako kyslík ve vzduchu.⁸³ Tady narazil Peroutka na závažný rozdíl mezi Anglií a novým Československem. Liberální ovzduší, nebo lépe řečeno společná duchovní půda, vznikala a byla pěstována v Anglii po staletí jako anglický trávník. Proto ovšem — a to si už Peroutka neuvědomoval — nebylo možno přenést k nám mechanicky ani anglické politické metody ani politické ideje. V Československu se

muselo vycházet z našich tradic. Domníváme se, že zde tkví jedna z příčin, proč Peroutka politicky neuspěl. Ideu takto pojatého liberalismu nepřevzaly u nás ani existující politické strany, ani se nepodařilo založit zvláštní politickou liberální stranu. Peroutka zpočátku o takové straně uvažoval; zřejmě zde sehrála roli i vzpomínka na Masarykovu realistickou stranu. Na samém počátku republiky vyslovil domněnku, že “vnašich poměrech politických měla by dobré oprávnění liberální strana středního stavu”, která by soustřeďovala “značnou část inteligence”. Taková strana by měla mít možnost “umírněného posuzování veřejných jevů a nejsouce vázána na nejšířší masy, mohla by si dovolit politiku méně heslovitou, diferencovanější, popřípadě i nepopulární”.⁸⁴ Tyto myšlenky však Peroutka záhy opustil a zdá se, že jen s velkou skepsí podporoval Stránského pokus o založení “Národní strany práce” v polovině 20.tých let. Byl natolik realistický, že si uvědomoval, jak obtížné bude odstranit z našeho politického života stavovská hlediska jako hlediska dominantní.

V životě člověka nejde však jen o svobodu, nýbrž i o pravdu. Peroutka se ve svých úvahách o liberalismu vyslovil i k otázce pravdy a jejích kriterií. Jelikož podstatou liberalismu je “dání ve volné konkurenci rozhodovati silám doby”, pak pravda “vynikne a vytvoří se volnou soutěží všech sil”. Smysl liberalismu je tedy v tom, “aby si svět na základě zkušeností a přežití lepší myšlenky našel svou pravdu”.⁸⁵ Z toho vyplývalo, že pravda je někde uprostřed, i když to není předem vypočítaný výsledek.⁸⁶

Tento postoj nevyplýval z nějaké bázlivosti⁸⁷ či bezzásadovosti, zdůraznil Peroutka, nýbrž vycházel z toho, co Angličané nazývají rovnováhou sil; víra v tuto zásadu znamenala ovšem zároveň nevíru v to, že “by některá osamocená síla mohla mít pravdu”. Toto “střední postavení”, které zaujímají liberálové, se opírá a vychází z života, neboť ten také s oblibou stojí uprostřed,⁸⁸ a který se také přizpůsobuje, “vyžaduje-li to doba či poměry”. Podle Peroutky je život “rozený oportunista”.⁸⁹

I když se Peroutka v obraně své téze, tj. pravdy jako jakéhosi středu, odvolal na anglickou zásadu rovnováhy sil, nevyrovnal se tím se slabinami svého tvrzení. Tato zásada se vztahuje nikoli na sféru myšlení a světa mravního, nýbrž především a hlavně na sféru politickou; tam lze s požadavkem rovnováhy sil — zvláště v postavení Anglie — jako s významnou strategickou zásadou počítat a lze ji tam i zdárně uplatnit. V oblasti myšlení, které je vlastním polem hledání pravdy, však tato zásada rovnováhy sil nemůže platit; pravda obvykle nestojí ve středu, ani není výsledkem nějaké rovnováhy. Zásada kompromisu v oblasti myšlení předem už podvazuje jeho rozmach a rozvoj. Šalda upozornil, že Peroutkova “lásky k středocestnictví a odpor k výstřednostem” vyplývaly z jeho teorie o rovnováze sil, kterou považoval za konec života, za smrt. “Což není všechen pohyb, ruch, pokrok, život v tom, že jedna z těch sil snaží se předstihnout všechny ostatní porušením rovnováhy, vybočením z mrtvé střední cesty?” Obě tyto ideje, tj. střední cestu a rovnováhu sil charakterizoval Šalda jako “forma-

listní”, v čemž spatřoval i Achillovu patu liberalismu, který byl významný jen negativně. “Dovede upozorniti”, zdůraznil Šalda, “na mnohou závadu, ale nového života stvořiti nedovede”.⁹⁰

Šaldovým výtkám o jakési bezzásadovosti a pravdě jako geometrickém středu se pokusil Peroutka čelit tvrzením, že liberálové nejsou pro jakékoliv rozvíjení osobnosti — odmítají např. Napoleona, který rozvíjel svou osobnost na stovkách mrtvol —, ani nemohou přivítati “s radostí každé myšlení”. Nemohou tedy uznati ani reakcionářské, fašistické ani komunistické myšlení. Liberalismus není “objektivní v tom chorobném slova smyslu. Neuctívá jako svatý projev života všechno, co komu slina na jazyk přinese. Ví, co chce, a má svou vlastní vůli. On nejen smí, ale musí polemizovat proti reakcionářskému a komunistickému myšlení”.⁹¹

Na důsledky první světové války, jež tak hluboce otrásla všemi dosavadními jistotami člověka, reagovali jedni značnou skepsí, rezignací či nekritickou vírou “v novou naději lidstva, v komunismus”, druzí panickým strachem před hrůzami války, který našel svůj výraz i v tzv. lidovém appeasementu a který vedl až ke kapitulaci před agresivními silami. Čapkovská generace našla z této krize východisko ve filosofické oblasti v pragmatismu a relativismu,⁹² v oblasti politické pak v liberalismu. Její požadavek klidu, návratu k normálnosti, zdravému lidskému rozumu, odmítání dramatičnosti, pouhá odvaha slovy, překonání zbytků romantismu vysvětloval sice Peroutka tím, že “spatřili tvář Medusinu”, “pohleděli do tváře chaosu”, ale neméně závažným důvodem byla — a v tom byla česká specifika — potřeba normálních poměrů pro nově vytvořený stát, aby se totiž mohl upevnit. Období klidu bylo velmi žádoucí, neboť podle Peroutky představovalo “sbírání koncentračních sil”. Strach z kvasu, dynamičnosti, revoluce jej nakonec vedl k statečnému přihlášení se k šosáckému Kondelíkovi⁹³, kterého interpertoval jako “lásku k normálnosti”; “demokracie vždy bude” podle Peroutky “poněkud vládou šosáků”; jako návrat k zdravému lidskému rozumu a k úsilí o obnovení nějaké jistoty.⁹⁴

V tomto smyslu Peroutkův postoj připomíná postoj představitelů oné unavené západní demokracie, jak ji reprezentoval Chamberlain nebo Daladier, kteří raději kapitulovali, než aby opět spatřili “tvář Medusinu”. Peroutka se však chtěl vyhnout této naprosté rezignaci. Tím, že plédoval pro klid, nechtěl říci, že bychom se měli uchýlit “do Honzova sídla-za pec a nedělat vůbec nic”.⁹⁵

Přesto však Peroutkovo úsilí konec konců zastíralo poválečné problémy, neboť válka krizi lidstva pouze demonstrovala, nikoli vyřešila. Jeho názory musely proto narazit na neshodu všech těch, kdo byli nespokojeni s nevyřešenými problémy a hledali východiska.⁹⁶ Nebyli to jen komunisté, jimž — jak Peroutka rozpoznal —, šlo nikoli o nápravu poměrů, nýbrž o zásadní přestavbu společnosti ve směru, který tak potíral, tj. kolektivismu a zrušení svobody jedince, ale i demokraté. I Šalda vytýkal Peroutkovi, že v odporu proti lžirevolucionářům se vrhá do objetí Kondelíkova a píše

“obhajobu tohoto bařtipána”, místo aby proti nim postavil “pravou revoluční”.⁹⁷

Řada myslitelů a intelektuálů pociťovala, že Peroutkův návrat ke “klidu a normálnosti” je útekem před problémy doby. Patřil mezi ně také E. Rádl. Protiklady mezi ním a Peroutkou měly však jiný charakter než mezi Peroutkou a “radikály”; byly to protiklady mezi člověkem v podstatě indiferentním zvláště pokud šlo o poslední otázky člověka a člověkem hlubokého mravního a náboženského přesvědčení. Srovnáním obou, jejich některými společnými rysy a zásadními protiklady se zabýval J. L. Hromádka. Podle něj nebyla Peroutkova touha po klidu a odpočinku jen biologického a živočišného charakteru, ale byla to i uvědomělá snaha promítnout do našeho života něco z živých motivů anglického liberalismu.⁹⁸ Rádl by také rád převzal něco z těchto anglických metod, ale uvědomoval si, že jsou výsledkem dlouholetého vývoje a zcela zvláštní tradice lidí, kteří jsou spojeni “živými zásadami mravními a náboženskými. Lidé se zde mohou domluvit, protože chodí po společné duchovní půdě, protože jsou zakotveni ve vyšším řádu duchovém”.⁹⁹ Tato duchovní půda, resp. její nedostatek podstatně odlišovala Čechy od Anglie, takže pokusy přenést anglické metody či anglický liberalismus bez úsilí o vytvoření této duchovní půdy musely skončit nejen neúspěšně, ale i trapně. Byla to ve skutečnosti pouze snaha po přenesení vnějších forem bez vnitřního obsahu.

Hromádka charakterizoval peroutkovský směr jako liberalismus “unavené doby, bez duchovního ponoru, liberalismus zestárlého duchovního zraku, pro nějž svět pudů a konkrétních potřeb zůstal jedinou opravdovou skutečností; liberalismus, který má elementární nezájem o metafysické otázky života a vesmíru, lidské duše a svědomí”.¹⁰⁰ Tento mravní a náboženský indiferentismus, který před válkou popuzoval Masaryka tak, že považoval za nutné proti němu nejednou vystoupit a odmítnout jej, byl i příčinou Rádlůva zamítavého postoje k liberalismu vůbec i peroutkovskému, přes jeho zdánlivě anglický nátěr. Rádl si uvědomoval, že “novodobý skeptický liberalismus nestačí na vytvoření nových, odolných pout mezi člověkem a člověkem, na vybudování nové společnosti”. Proto “filosoficky chtěl překonat nedostatky novodobé liberalistické a individuální společnosti; proto bez přestání přemýšlel o tom, jakým způsobem přetvořit nespravedlivý pořádek pořádkem lepším a zajistit lidské osobnosti její svobodu a práva”.¹⁰¹

Je ovšem těžké srovnávat Peroutku a Rádla, neboť jeden ke skutečnosti a základním lidským problémům přistupuje jako filosof, druhý jako žurnalista a publicista; proto se ani nemohli chápat. Rádl však šel hlouběji ke kořenům a dokázal odhalit problematičnost východisek Peroutkova přístupu, zatímco Peroutkova kritika se fakticky omezila jen na zdůraznění nepraktičnosti Rádlůva uvažování o společenských problémech. Pro Rádla a konec konců i Masaryka “začíná vlastní lidství teprve tam, kde končí životní pudy. Člověk — toť kritický rozum, který se nerodí z instinktu,

nýbrž vládne nad ním; toť svědomí-svatyně svatých, kde lze slyšet věčné a neodvolatelné “Miluj!”, “Pravdu mluv!”, “Buď čist!”, “Buď loyální!”¹⁰² Peroutka se k takovému chápání člověka nedostal. Dokonce lze říci, že je zásadně odmítal, protože se obával špatných konců jakéhokoli “zásadního” postoje, které bez ohledu na intence plodí zlo. Chyběl mu pak ovšem kompas, jímž se jedinečně mohl řídit zvláště v dobách krizových, neboť “svědomí mu bylo jen svítilnou, kterou chvílemi rozsvěcuje životní pud v zápase o bytí”.¹⁰³

3. Velké osobnosti českého národa

Na základě těchto kritérií, která jsme se pokusili naznačit, přistupoval Peroutka i k hodnocení velkých osobností českého národa.¹⁰⁴

Velkou studii věnoval Peroutka Havlíčkovi¹⁰⁵, v němž viděl předchůdce svého pojetí realismu, liberalismu i propagátora rozumné střední cesty v politice. Peroutka především zdůraznil Havlíčkův velmi kritický, ba odmítavý postoj k německé filosofii; ve skutečnosti nešlo Peroutkovi o její německost, ale o filosofii vůbec. Proti této “spekulativní” nebo “školské” filosofii postavil Havlíček zdravý rozum a lidskou zkušenost.¹⁰⁶ Peroutka uvítal, že Havlíčkovou autoritou mohl zaštitit svůj zásadní odpor vůči filosofům, který v aktuálních sporech demonstroval především na postojích k Rádlovi a Nejedlému.¹⁰⁷

Havlíček byl Peroutkovi blízký též svým odmítavým postojem k radikalismu a všem extrémům a vůbec svým přístupem k společenské realitě. “skutečnou podstatou Havlíčkova směru”, podtrhl Peroutka, “je zejména ono » moudré použití okolností «, tento zázrak politického realismu v době národního dějství”. Havlíček vycházel vždy od věci a podle její povahy pak hledal metodu.¹⁰⁸ V tom také spočíval Havlíčkův relativismus, neboť vše záleželo na okolnostech. Základním kritériem bylo, jestli to, co člověk dělá, je rozumné či nerozumné. Peroutka se však nenamáhal stanovit či naznačit měřítko této rozumnosti a nerozumnosti. Z tohoto hlediska analyzoval též Havlíčkův vztah k revoluci, který podle jeho názoru byl také relativistický, neboť i v tomto případě vycházel ze své základní téze: “vše záleží na okolnostech”. Pro Havlíčka neexistuje problém revoluce vůbec, nýbrž šlo mu vždy o poměr ke konkrétní revoluci. Kdo chce dělat revoluci musí uvážit: 1.má-li naději vyhrát, 2.má-li naději zavést lepší svobodu. Tato východiska jej vedla k odmítavému postoji k revoluci let 1848-1849. Peroutka připustil, že toto stanovisko bylo oportunistické, ale “praktický politik nemůže být bez oportunistického smyslu, neboť jeho povolání je právě jednati s oportunitami”.¹⁰⁹ V Peroutkově interpretaci se nám tudíž jeví Havlíček jako jakýsi předobraz Peroutky samotného. Zcela mimo jeho pozornost zůstal Havlíčkův postoj po potlačení revoluce, kdy se ve svých novinách *Slovanu* statečně postavil proti vládě, tedy proti “okolnostem”. Srovnáme-li pak Havlíčkův tehdejší postoj a Peroutkův postoj po Mnichovu a 15.březnu,

vyvstane mezi nimi zcela zřetelný rozdíl. Z hlediska let 1938-1939 není divu, že Peroutka nemohl Havlíčkovu chování ocenit a viděl v něm patrně jen nějakou nepodstatnou epizodu.

Peroutka věnoval pozornost též Havlíčkovu vztahu k náboženství, neboť i v této otázce vyjadřoval vlastně jeho názory. Zdůraznil, že Havlíček byl ateista, ale jako praktický politik nepovažoval za vhodné veřejně svůj ateismus předvádět. Havlíček vycházel ze zásady: "...my nechť nejdříve potřebné pozemské věci rozřešíme, a teprve pak, bude-li ještě čas a chuť, mohli bychom také pojednat o tom, je-li či není-li bůh; mé osobní mínění může zatím zůstat stranou", vždyť "sporem o tuto metafyzickou otázku by vznikl chaos v národní společnosti a ...národovci by se byli začali třdit v tábory podle jiného měřítka, než podle toho, které považoval (tj. Havlíček-pozn.M.O.) za jedině potřebné: pro demokracii nebo proti ní".¹¹⁰ Havlíček si nepřál komplikovat tehdejší situaci protináboženským bojem, pro něj měla náboženská debata jen tehdy smysl, měla-li nějaký praktický dosah a mohla-li působit na politické postavení národa.¹¹¹ Jak pro Havlíčka, tak pro Peroutku bylo náboženství zcela soukromou záležitostí a pokud se mělo stát věcí veřejnou, pak jen tehdy, když to bylo účelné pro nějaký politický cíl.

Svou studii o Havlíčkovi ukončil Peroutka kapitolou nazvanou: Byl to muž. Toto mužství tvoří podle něj podstatu nejen Havlíčkovy, ale i Masarykovy osobnosti.¹¹² Peroutka charakterizoval Masaryka jako filosofa, humanistu, pokrokaře, ale takových bylo mnoho; co jej od ostatních odlišovalo byla skutečnost, že byl vždy muž. Co je to muž, vysvětlil Peroutka odkazem na Anglosasy, pro které znamená "příkaz, charakter a kvalitu". Ve slově muž je "obsažena charakternost, pevnost, touha po činech, statečnost, odhodlanost, realismus člověka, postaveného doprostřed života a odhodlaného jej aktivně žít".¹¹³ Z tohoto hlediska hodnotil Peroutka i Masarykův vztah k náboženství, filosofii a historii, který charakterizoval jako pragmatický. Ale nebyl to pragmatismus vulgární či americký, jak vysvětloval, jehož podstatu lze vyjádřit takto: pravda je to, čeho je člověku zapotřebí, nýbrž spíše pragmatismus, který definoval Chesterton takto: člověk nemá zapotřebí ničeho více, než toho, aby věřil, že pravda je více, než je člověku zapotřebí. To v Peroutkově interpretaci znamenalo: "ničeho není člověku vnitřně tak třeba jako víry v absolutní a neměnné hodnoty; bez nich nemůže být šťasten".¹¹⁴ Masarykův poměr k náboženství vysvětloval Peroutka tak, že pro něj znamenalo něco odlišného než jiným lidem; opatřovalo mu totiž jistotu, kterou potřebuje muž činu. Z Masarykova náboženství plynuly pouze důsledky pozemské, nikoli metafyzické, jeho dějištěm je země a ne nebesa. Masarykovi zůstala z náboženství jen etika a hlavním závěrem byl jen příkaz drobné a ustavičné práce. Zatímco k jiným mluví bůh: Modli se! Masaryka vyzývá: Jednej! Takové náboženství muže nedrtí, ale naopak muž ovládá své náboženství; je to náboženství jako doprovod činů.¹¹⁵

Podobně charakterizoval Peroutka i Masarykův vztah k filosofii: “Jako náboženství mu bylo zdrojem, odkud sestupoval na něho elán činu, tak byla mu filosofie zbrojnicí, odkud vybíral argumenty pro své činy. Jeho osobnost je více než na touze po poznání založena na touze po činu... Filosofie vždy mu byla jen pomůckou k praxi”.¹¹⁶ Stejný postoj zaujímal Masaryk i k historii, byla mu méně “hledáním ve starých pergamenech” a více “ve vlastním nitru”. Za hlavní historickou skutečnost pokládal to, “co se shoduje s jeho myšlenkami a co odpovídá jeho záměrům”. Masaryk byl posledním buditelem, zdůraznil Peroutka, a jeho úsilí v této roli bylo “charakterotvorné”. Tomuto cíli, tj. dát českému národu charakter, původní a základní české myšlenky, podřídil i historii, v níž “hledá jen duchovní zásoby pro novodobou humanitní armádu”. Masaryk v této roli podle Peroutky nemohl přirozeně dbát na fakta, která mu překážela. Z hlediska čistě odborného neměl pravdu ve sporu s Gollovou školou a ani jeho výklad první světové války neodpovídal skutečnosti. Přesto však — podtrhl Peroutka — “Masarykovy omyly byly pro národ plodnější než Pekařovy pravdy”.¹¹⁷

Bohatost Masarykovy osobnosti pochopitelně umožňuje různé interpretace. K nim přispěl i Peroutka v mnoha směrech jistě pravdivým a vesměs velmi zajímavým výkladem. Zdá se nám však, že i Masaryka přizpůsobil obrazu svému. Potlačil jeho náboženskost ve smyslu metafyzickém, zdůraznil účelový přístup k vědám i samotnému náboženství, a především na něm obdivoval odhodlanost k činu. Proto tak vysoce vyzdvihl jeho boj za války. Dovolujeme si vyslovit domněnku, že Peroutka charakterizoval Havlíčka i Masaryka především jako “muže činu” právě proto, že on sám se k činu takového druhu nikdy neodhodlal, a že to o sobě on, skeptik, věděl. Zůstal jen ideologem a publicistou, jednal tedy pouze slovy, ale ani v nejkritičtějších dobách se nestal “mužem činu”.

Peroutku musel upoutat i Antonín Švehla, a to nejen proto, že to byl jeden z nejvlivnějších a nejmocnějších lidí v republice, ale především proto, že do značné míry vlastně ztělesňoval onu politiku a postup, v němž nalézal Peroutka zalíbení. Pro něho byl Švehla jakýmsi “režisérem”, který stojí v pozadí, pro veřejnost je neznámý, ale je osobou nejdůležitější, neboť drží v rukou všechny nitky moci. Příčinou vzniku a upevňování Švehlovy moci byly podle Peroutky tyto vlastnosti: neúnavnost, pracovitost, znalost lidí, která se opírala o neustálé shromažďování informací. Za nejdůležitější považoval i u Švehly, jako u Havlíčka, “smysl pro okolnosti”. Demonstrativně to na Švehlově politice za války, kdy až do roku 1917 měl oportunismus Českého svazu jeho plný souhlas, neboť viděl ústřední mocnosti při síle. Když však po vstupu Ameriky do války nabyt přesvědčení, že Rakousko a Německo budou poraženy, “reagoval na tento obrat okamžitě” a přešel náhle k radikalismu. Podle Peroutky se Švehla nikdy netajil, “že při nepříznivé změně poměrů zase by byl ochoten realisticky se vrátit k oportunismu”.¹¹⁸

Peroutku tedy nezajímaly názory a přesvědčení, kterým právě u politika jeho typu nepřipisoval žádnou nadčasovou platnost, ale jeho obratnost, s níž dovedl reagovat na změnu poměrů či okolností a dokonale jich využít pro potřeby své, své strany či svého národa. Také jeho taktiku vůči “mohutnému hnutí sociálního radikalismu” v době poválečné nazval Peroutka oportunistickou a vysoce ji ocenil, neboť právě ona vedla k uklidnění a upevnění státu.¹¹⁹

Peroutka vyzdvíhl také Švehlovy schopnosti státnické, které se prý u něho projevíly za války a po ní, kdy na něj spadla velká odpovědnost. Švehla považoval podle Peroutky za svou ctižádost mít na zřeteli vždy celý stát a touto vlastností převyšoval většinu našich politiků o celou hlavu: “je státníkem, kde oni zůstávají pouze politiky”, napsal. Dokumentoval to na Švehlově snaze, aby v době panské koalice nebyly zpřetrhány svazky mezi vládou a opozicí, aby se jednou alespoň jedna socialistická strana mohla do vlády vrátit.¹²⁰ I on však cítil, že ve Švehlově přístupu k politice není všechno v pořádku. Považoval za nutné kritizovat Švehlovu snahu “posilovat vládu na úkor parlamentu a posilovat vedení stran na úkor demokracie ve stranách... Chybou Švehlovou a jeho druhů bylo, že šli tak daleko, že znemožnili skoro všechnu kontrolu. Představující sami veškerou moc, byli velmi lhostejní k otázce rovnováhy.¹²¹ Vždyť Švehla byl “daleko více než myslitelem nebo průkopníkem a obhájcem ideí...organizátorem”.¹²¹ I když si tedy Peroutka uvědomoval některá základní nebezpečí, která vyplývala pro život v republice z lidí Švehlova typu, přece jen nebyl schopen pochopit jejich podstatu, spočívající nejspíše v tom, že “Švehlové připravovali dobu, kdy mravní a myšlenkový cynismus otevře dokořán dveře chamtivým a omezeným zpátečnickům, ochotným paktovat s každým násilným darebákem, jen když má úspěch a sílu”.¹²²

Naposledy se Peroutka zabýval Švehlou v roce 1938, kdy jej nazval budovatelem¹²³ a byl přesvědčen, že nikdo — ani Masaryk — neměl takové zásluhy o vybudování republiky jako on. Švehlovu tradici spatřoval pak Peroutka především ve vztahu k Masarykovi. Švehla totiž považoval potřebu autority za jednu z hlavních potřeb malého národa, proto pokládal Masarykovu autoritu za politické bohatství, jimž se nemá otrásat. Dále vyzdvíhl jeho vůli zabránit, aby v naší národní společnosti vypukl bezohledný boj mezi skupinami, a proto založil “zvyk dohody”. Odtud vyplývalo i jeho přesvědčení o nutnosti kompromisu a spolupráce pravice s levicí. Podstatou Švehlovy tradice — uzavřel Peroutka — je státnický realismus.¹²⁴

Také dr. Eduard Beneš byl Peroutkovi mužem činu, jehož charakterizovala houževnatost a nesmírná pracovitost. Díky těmto vlastnostem se již za války, v době zahraniční akce stal nepostradatelným.¹²⁵

Zdá se však, že Peroutka trpěl jakýmsi rozpaky ve vztahu k Benešovi. I jeho portrét ve stěžejním díle Peroutkově *Budování státu* není zdaleka tak plastický a výrazný jako medailony jiných politiků. Vážil si ho však, a to

nejen proto, že byl v bezprostřední blízkosti Masaryka, ale i pro jeho metodu práce, kterou uplatňoval ve vedení zahraniční politiky státu. Peroutka zdůraznil, že Masarykova důvěra v Beneše byla zcela pochopitelná, neboť to byla důvěra k sobě samému. Jejich vzájemný poměr byl takový, že starší dával ideu, mladší ji uskutečňoval.¹²⁶ Tato charakteristika naznačuje, že Peroutka neviděl v Benešovi originálního myslitele, ale spíše vykonavatele a realizátora Masarykových myšlenek. V jednom ze svých článků vykreslil Beneše jako střízlivého analyzátora, logika, jehož politika je právě tak málo vzrušená a rozčilená jako jeho gesta. Není to člověk citový, jeho "pathos je v tom, že nemá pathos". Úlohou politika však nejsou nějaké bravurní nápady, nýbrž správně odhadnout a ocenit síly a mocenské skupiny, mezi nimiž je nám souzeno kráčet. Takový nás sice nepovede přes hory a doly, ale povede nás spolehlivě. "Benešova politická metoda", vyvodil Peroutka, "spočívá vždy na analýze skutečnosti, pokud možno přesné a spolehlivé, a od této analýzy jde se pak k závěrům". To je skutečný realismus, který neznámá nic jiného "než důsledné zkoumání skutečnosti, abychom mohli dle ní zaříditi svůj postoj.... Benešova metoda střízlivosti znamená důslednou aplikaci ideí realismu v diplomacii".¹²⁷

K Benešově osobnosti se Peroutka vrátil po Mnichovu, který demonstroval krach Benešovy politiky. Zamýšlel se především nad jeho zahraničně politickou koncepcí a naznačil některé její slabiny, především tzv. západní orientaci, která — jak podtrhl — byla ovšem orientací celého národa. Peroutka, který sám sebe považoval za představitele germanofilského směru, pokládal za Benešovu slabinu, že nevěnoval Německu takovou pozornost, jakou si zasloužovalo. Podle jeho názoru byla v roce tvorby ústavy, tj. v roce 1920 příležitost pokusit se získat souhlas našich Němců s existencí tohoto státu a zacházet s nimi tak, aby byli u nás spokojeni; to by vytvořilo i podmínky pro příznivější postoj k Německu a naopak. Byl si však vědom, že nedocení Německa nebylo jen Benešovou chybou, ale všech těch, kdož formulovali, garantovali a realizovali versailleský mír.¹²⁸

Jiný nedostatek Benešovy zahraničně politické koncepce viděl ve vztahu k Polsku; ani k tomuto sousedovi se nepodařilo vytvořit dobrý poměr. Podle Peroutky byla taková příležitost v roce 1919, kdy se jednalo o Těšínsko; znamenalo by to však odstoupení Těšínska, což také většina nechtěla.¹²⁹

Komplikovaná situace v roce 1938 rozdělila národ v poměru k Benešovi podle Peroutky na dva tábory. V jednom byli ti, kteří mu přisuzovali všechnu vinu, v druhém — a tam patřil i Peroutka — ti, kteří věřili, že se osobně ničím neprovinil.¹³⁰ Vždyť Beneš si počínal jen tak, jako celý národ, a nebylo mu ani dovoleno počínat si jinak. Zůstává ovšem otázkou, proč měl lid v zahraničně politické oblasti iluze, zda to "nebyla vina Benešova, který měl vědět. Neodvažuji se odpovědět", končil Peroutka a snad za největší chybu Benešovu považoval jeho odchod z ministerstva zahraničí a převzetí úřadu presidenta.¹³¹

Po Mnichovu dospěl Peroutka k názoru, že pozice Benešova ve veřejnosti

byla oslabena. Příčinu viděl nikoli v tom, že prohrál, ale v tom, že v určitou těžkou chvíli předstoupil před mikrofon a řekl, že “má plán”, což vzbudilo v lidu důvěru. Ale pak přišel Mnichov, kapitulace vlády a demise presidenta a plán se nikde neprojevil. Lidé se cítili oklamáni a zmateni a nebyli ochotni se exponovat za vůdce, který nedodržel slovo nebo jehož plán neovlivnil události.¹³² Pro každého je zřejmé, že Benešova autorita netrpěla nějakým nesplněným plánem, nýbrž v důsledku jeho neúspěšné politiky, což se nejzřetelněji projevilo v září 1938. Mnichovský šok způsobil, že lidé přestali Benešovi věřit. Proč však Peroutka vysvětloval takto ztrátu Benešovy autority? Bylo to proto, že Beneš byl reprezentantem realismu v zahraniční politice a že přiznat krach jeho politiky by znamenalo připustit krach realismu, Peroutkova hlavního vodítka v životě i politice, tedy jeho osobní krach?

Peroutka byl ovšem věrným Masarykovým přívržencem a často i věrným služebníkem Hradu, proto — i když Beneš podle našeho názoru nebyl zcela typ muže, jaké obdivoval — jej v denních půtkách hájil; byl to člověk Masarykův.

5. Politický systém Československé republiky

Velkou pozornost věnoval Peroutka politickému systému československého státu. Jeho články a poznámky k této problematice jsou tak početné a významné, že by zasluhovaly, aby jim byla věnována samostatná práce. Chceme proto jen stručně seznámit s některými Peroutkovými názory, které považujeme za zvlášť zajímavé.

Jako bystrý pozorovatel si Peroutka ihned uvědomil velkou a rozhodující úlohu stran v československém politickém systému. Zpočátku ji nehodnotil nikterak kladně, ba dokonce spatřoval v ní příčinu rozvratu a všech potíží. “Naše politické strany”, zdůraznil, “znehodnotily ideu státní, podkopaly každou nadosobní myšlenku, která by mohla poutat různorodé skupiny. Ve vášnivém, všemi prostředky vedeném boji přestaly se starat o to, co by je mohlo pojit navzájem... Naše politické strany propadly úplně brutálnímu egoismu. Strana stojí jim nad národem, zcela jak to kdysi napsal Machar o staročeších”.¹³³ Při tom, jak si uvědomoval, nebyly strany žádnou demokratickou organizací, ale ve všech vládla tuhá disciplína a rozhodující moc byla fakticky soustředěna v rukou jednoho či několika vůdců.¹³⁴ Československý politický život se podle jeho názoru nevyvinul směrem, který nadhazovala ústava, nýbrž “podrobil se přísné organizovanosti”. V nové republice se vytvořil “typ nejorganizovanější demokracie”.¹³⁵

Pod vlivem velké hospodářské krize a rozvratu, který vedl k porážce demokracie v okolních státech střední Evropy, začal Peroutka vyzdvihovat především kladné stránky tohoto systému. Podle jeho názory poměry v tomto období prokázaly, že “tato organizace založená na stranách se osvědčila”, neboť Československo odolalo mnohem lépe protidemokratické

smrští než některé jiné státy. Díky tomuto systému se vytvořila dosti silná autorita, která působila i v dobách kritických, což mělo obrovský význam zvláště pro malý národ bez tradice a zkušenosti se samostatným státem. Byla to vlastně jediná tradice, která vznikla v době první republiky, a odstranit ji by bylo velkým nebezpečím pro stát. Peroutka zdůraznil, že "systém vlády stran prokázal Československu více dobrého než zlého".¹³⁶

K problematice politických stran se vrátil znovu po Mnichovu, kdy téměř všichni začali rozbujelý stranický systém nemilosrdně kritizovat. Peroutka, který podotkl, že *Přítomnost* po 15 let kritizovala politické strany a oponovala jejich praxi, nesouhlasil nyní s touto přemrštěnou kritikou. Český člověk, který byl po celou dobu trvání republiky přesvědčován o skvělosti stranického systému, má teď věřit opět stejným lidem, kteří nyní na něj házejí hanu?, ptal se Peroutka. Je-li tolik klamu ve světě, pak by ovšem dalších 20 let nikdo nevěřil ničemu. I on si uvědomoval, že dosavadní systém nebylo možné po Mnichovu zcela zachovat; nebylo mu však jasné, jak jej zjednodušit. Rozhodně se ale postavil proti systému jedné strany, neboť to znamenalo konec demokracie.¹³⁷

Peroutkův názor na klíčovou otázku československé demokracie, tj. nadvládu stran, prodělal obrát o 180 stupňů. V době rozvratu a chaosu po vzniku republiky pociťoval nutnost zdůrazňovat nadstranické ideály, které by spojovaly celý národ a omezovaly moc stran; národ a stát byl mu tehdy nad stranami. Obavy o osud národa a státu byly ovšem v pozadí i jeho postoje k systému stran na počátku 30.let, kdy se v našem sousedství hroutily demokratické režimy. Peroutka se však tehdy nezamyslel hlouběji nad příčinami tohoto jevu, ani nad tím, do jaké míry byla skutečně zachována demokracie i v ČSR. Vycházel z formálního pojetí demokracie, tj. existence parlamentu, opozice, plurality, a došel k závěru, že tato formální demokracie byla udržena pouze zásluhou stranického systému. Ve svých úvahách se opíral jen o jevové stránky, které mohly vést k závěru, že systém stran rovná se zachování demokracie; byl to však závěr poněkud povrchní. Peroutka pod hrozbou totalizace režimu volil vlastně menší zlo, o němž se domníval, že pomůže zachovat podstatu demokracie, ačkoliv právě toto zlo způsobilo podstatné omezení demokracie v Československu.

Systém stran vedl podle Peroutky k vytvoření koalice, která — jako ostatně každá vláda — byla jistým výrazem mocenských poměrů ve státě. Z hlediska sociálního a ideového byla poválečná koalice velmi různorodá a také v tomto směru odrážela skutečné poměry.¹³⁸

Jinou příčinu existence koalice viděl Peroutka v životní potřebě zachovat jednotu českých sil, neboť naše opozice, ať již šlo o Němce nebo komunisty, byla státoborná.¹³⁹ Vzhledem k politické situaci mohla udržet českou hegemonii v novém státě pouze jednotu českých stran, která našla svůj výraz v koalici. Peroutka považoval za klad koalice právě to, že chaos a boj skupin, který byl výrazem naší skutečnosti, byl v ní jaksi uzavřen; čeští partneři si vyřídili své spory v koalici a vůči opozici již vystupovali jednotně. Naopak

nebezpečí koalice spatřoval v jakési glajchšaltaci především na poli myšlení, neboť koaliční vůdcové si monopolizovali veškerou moudrost pro sebe.¹⁴⁰

S koaličním systémem souvisel i zvláštní charakter opozice. Jsme státem, řekl Peroutka, “v němž dělítkem mezi opozicí a vládou není poměr k vládnímu programu, nýbrž ke státu”.¹⁴¹ Protože opozici tvořily síly, které měly negativní poměr k samotné podstatě státu, omezil se politický život, tj. ten, kde se “něco děje”, na koalici pěti vládních stran. Byly to strany české, neboť ani Němci a Maďaři, ani komunisté se nepostavili na půdu tohoto státu. České strany se přesvědčily, že se mohou spoléhat pouze na sebe, a tak došlo k hermetickému uzavření mezi většinou a opozicí. Srazily se v houf a monopolizovaly pro sebe politický život, ale jejich početnost nestačila k vytvoření opozice, která by byla ke státu loyální. Proto chyběl v našem státě normální politický boj, zápolení většiny a menšiny v politických otázkách.

Zvláštní charakter opozice, koaliční systém, který byl oslaben rozpadem sociální demokracie, a nutnost udržet českou většinu, tj. českou hegemonii ve státě, zapříčinily, že podle Peroutky vznikl v demokracii ojedinělý útvar, tzv. Pětka, která sdružovala vůdce pěti největších českých politických stran. Psychologické ovzduší, v němž Pětka vznikla, bylo naplněno nervozitou a bázni před opozicí. Koalice si začala uvědomovat, že při prosazování zákonů se může spoléhat jen na sebe. Protože i uvnitř ní trvala různost názorů, vyžádala si potřeba udržovat parlamentní stroj v chodu a prosazovat zákony absolutní jednotností. Tu se sice podařilo vytvořit, ale byla to jednota mechanická.¹⁴² Pětka nakonec vyústila v jakousi oligarchii, parlament se jejím vlivem vyvinul v mechanismus, jehož “pákou pohybuji rukou společnou a nerozdílnou mužové Pětky”.¹⁴³ Svě původní hodnocení Pětky uzavřel Peroutka konstatováním, že představuje nemožný politický systém, neboť nejdůležitější předlohy připravuje za zavřenými dveřmi; ty se pak bez věcných diskusí odhlasují v parlamentě, protože poslanecké kluby jsou nuceny pro ně hlasovat. Tento systém byl příčinou politického drobení, ubíjel demokracii a mohl vyvolat i těžkou krizi.¹⁴⁴

Jak podstatně změnil Peroutka svůj názor na systém stran, tak změnil i své mínění o Pětce. V druhé polovině 30.ých let spatřoval chválihodnou zvláštnost československé politiky v tuhé ukázněnosti stran, ve stálosti režimu a ve vypěstovaném umění koaličního kompromisu. Vychovatelem a učitelem ve všech těchto vlastnostech byla podle něj právě Pětka, “nejvzornější instituce československé politiky”, na niž bylo neprávem nakupeno mnoho hany.¹⁴⁵ Pětka byla vytvořena, aby “omezovala stranický egoismus, dusila stranickou rozčilenost, strhla pouhou stranickou agitací a demagogií s onoho vysokého místa, na něž byly postaveny... Pětka byla dílnou speciálistů na kompromis...”¹⁴⁶ Podstatně také přispěla k zavedení disciplíny do stran, bez níž by se tento systém stal neudržitelným, neboť strany by mohly volně a s rozkoší porážet své zástupce v Pětce.¹⁴⁷ Peroutka si uvědomoval,

že již za první vlády Černého se stala Pětka skutečným mocenským centrem; jednala zpravidla neveřejně, v čemž viděl ovšem přednost, neboť dosud se všechna jednání o zákony děly pod přímým tlakem psychologie davu. Usnadnilo to také uzavírání dohod, neboť v Pětce nikdo nemusel mluvit jako na schůzi. Ale i ve 30.tých letech upozorňoval Peroutka na nebezpečí, která v sobě Pětka skrývala a která rozpoznal již v počátcích republiky, že totiž tento systém může vést k zmechanizování a zplanění práce v parlamentě. Vina však nebyla pouze na Pětce, konstatoval Peroutka, nýbrž i na samotném parlamentě, který se pro svou rozháranost poněkud "bál sám sebe".¹⁴⁸

Obhajobu Pětky podepřel Peroutka i Masarykovým stanoviskem, který prohlásil, že ho Pětka zajímá ze stanoviska demokratického i státoprávního. "Nebylo tedy v instituci Pětky nic", shrnul Peroutka, "co by mu (tj. Masarykovi-pozn. M.O.) bylo proti mysli".¹⁴⁹

Zdá se nám, že tato zásadní změna Peroutkových názorů na tyto základní pilíře politického systému Československé republiky vyplývala z jeho postoje ke skutečnosti, jehož charakteristickým rysem — jak jsme již naznačili — byl programový oportunistismus, který však nebyl výrazem zbabělosti. Peroutka se nechal fascinovat skutečností, neměl však ve svém střizlivém filosofickém a mravním přesvědčení žádné vodítko, které by mu pomáhalo hodnotit skutečnost z hledisek vyšších než politických, ba jen aktuálně politických.

6. Česko-německý vztah

Problém, který Peroutku pátil zvláště na počátku a pak na konci republiky, byla německá otázka. Ještě v době své činnosti v *Tribuně* zformoval své názory na německou otázku, které pak zastával po celou dobu trvání republiky. Jako jeden z mála se postavil proti tupému antiněmečství, které bylo výrazem vítězného českého šovinismu, sebeuspokojení a pomsty vítěze nad poraženým. Podobně jako po druhé světové válce se část české kulturní veřejnosti i publicistiky chovala tak, jako by byly národy vyvolené a zavržené; mezi vyvolené samozřejmě zahrnovala Čechy, mezi zavržené Němce, kteří podle těchto hlasů byli prokletým národem, od něhož nelze očekávat nic rozumného. Tento postoj se projevil například v provolání sdružení vědeckých pracovníků, v němž se předem odsuzoval každý, kdo by psal německy; nebo v požadavku J. Hilberta, šéfa opery Národního divadla, aby se nehrál Wagner, protože byl Němec, nebo v jeho přání, aby Češi se učili a mluvili jen francouzsky a anglicky, a němčinu si nechali jen "pro hrubší potřebu". Podobně i Hospodářský klub požadoval, aby se Češi učili jen z francouzských a anglických učebnic. *Venkov* nazýval Berlín a Vídeň dvěma běhny, a pod.¹⁵⁰ Takové názory se musely přičít každému skutečně kulturnímu člověku. Kde je humanita, ptal se Peroutka, není to

než zbraň slabých, kterou národ odhodí, jakmile se může řádně rozprostřít na slunci?¹⁵¹

Při řešení německé otázky vycházel Peroutka z faktu, že hranice nového státu jsou hranicemi historickými a nikoli etnickými; tzn. že vedle Českoslováků, jichž bylo něco více než polovina obyvatel, stali se součástí nového státu velké národnostní skupiny či menšiny jako Němci, Maďaři atd. Jaký byl vlastně nový stát, národní či národnostní? Peroutka nezaujal v této otázce zcela jednoznačné stanovisko, také zde své postoje poněkud měnil. Východiskem jeho úvah bylo, že republika je našim státem, námi vytvořeným¹⁵²; vždyť úmyslem Čechů nebylo nikdy nic jiného, než založit stát vlastní, národní, stát "se zřejmou, také v zákonech vyjádřenou převahou československého živlu".¹⁵³ Protože se Češi nemohli "vyžít v žádném státě jiném, trvali na tom, že formální charakter státu národního musí být zachován".¹⁵⁴

Na druhé straně si však Peroutka uvědomoval komplikovanost národnostní situace v republice, která fakticky znemožňovala pokládat tento stát za národní. Věděl, že Němce u nás není možno počestit, že "se nikdy nepovede udělati z tohoto národnostního státu stát národní... Uvědomíme-li si nezměnitelnou skutečnost Československa jako státu národnostního, postupem doby případně spíše na to, co máme dělat, než nyní, kdy ranění slepotou se domníváme, že žijeme ve státě národním".¹⁵⁵ Tento rozpor vyplýval z konfliktu mezi vůlí československého národa po vlastním státě, po vytvoření co nejlepších podmínek pro vlastní realizaci, a faktickým stavem, který by měl všechny soudné lidi vést k závěru, že tento stát — i když až do roku 1926 měl vládu vytvořenou pouze z českých a slovenských či československých stran — byl státem složených z různých národností, jejichž počet nebyl bezvýznamný. Peroutka si uvědomoval závažnost tohoto problému, neboť sama podstata česko-německé krize ležela "v otázce, zač dlužno pokládati tento stát, zda za národní či národnostní".¹⁵⁶ Zdá se nám, že v řešení tohoto rozporu dospěl Peroutka až k podstatě věci, neboť dokázal rozlišit národ a stát. Konstatoval, že "pojmy československý národ a československý stát se nekryjí úplně, že československý stát znamená československý národ plus některé jiné složky, a že pokud tyto složky setrvají v rámci tohoto státu, nemůže být národní politika československá úplně totožná s politikou československého státu". Politika a stát musí pracovati ke spokojenosti všech složek obyvatelstva.¹⁵⁷

K problému se Peroutka vrátil v polemice s *Českým slovem*, které napsalo, že tento stát je státem národním v tom smyslu, že jedině v něm se naplňuje právo národa československého na sebeurčení. Tvrzení o národním státu přirovnával Peroutka ke kabátu, který nám ušil krejčí z veškeré přinesené látky, nikoli jen z látky, kterou potřebujeme podle svých rozměrů; "...trvajíce na tom", podtrhl, "aby tento stát byl obnoven v historickém rozsahu zemí koruny české, dostali jsme do hranic tolik cizích živlů, že vůle československého národa projevovati se způsobem ryze osobním a

vlastním, potkává se s odporem velmi citelným; ...je-li nejvyšším cílem zajistiti plnou a nekompromisní pohyblivost československé vůle, bylo by bývalo třeba vzít méně materiálu. Čili: stát tento je větší než národ československý”.¹⁵⁸

Komplikovaná národnostní situace vedla Peroutku k závěrům, že ať se díváme na tento stát jako na národní nebo národnostní, “vždy část skutečnosti odporuje a prolamuje tento rámeček jediné formulky”.¹⁵⁹ Proto se mu zdálo, že tehdejší spory, které byly vlastně jen hádkami o slova, byly zbytečné, pokud neřekneme, co si pod těmito pojmy představujeme například na poli jazykového zákona, jaké máme názory na poměry, v nichž má německá menšina žít, apod. V první řadě šlo o problémy ryze praktické, které byly rozhodující.¹⁶⁰

I Peroutka si uvědomoval, že německá otázka je jednou z klíčových otázek, které musí nový stát vyřešit. Poměr k Němcům se musel upravit tak, aby republika obstála i v případě zhoršení mezinárodní situace či její změny, kdy již nebudeme moci se opírat o zbraně Dohody; aby se udržela vlastní vnitřní logikou a prospěchem bez ozbrojeného zahraničního protektorství. Nikdo sice nemohl tvrdit, zda pocit národní příslušnosti českých Němců k Německu nebude pro ně znamenati více než sebespravedlnější a sebeosvědčenější režim v Československu, ale tento pokus musel být v zájmu udržení republiky uskutečněn.¹⁶¹ Z těchto důvodů odmítl Peroutka výzvy k násilnému počestění Němců, neboť je považoval za nereálné vzhledem k jejich početnosti, kulturní a hospodářské vyspělosti a především vzhledem k duchovní a téměř tělesné souvislosti českých Němců s celým německým národem.¹⁶² Když padla tato alternativa čistě “národní politiky”, navrhovali někteří odstoupení části území, čímž by klesl počet Němců, kteří by se tak stali bezvýznamnou menšinou. Takové názory vyslovil již 18. října 1918 R. Bechyně a v roce 1919 Modráček. Peroutka tyto podněty odmítl, i když chápal, že vycházejí z obav o osud republiky. Ani Bechyně ani Modráček totiž nevěřili, že by se Němci smířili s republikou, že by se spokojili s postavením menšiny; byli by tudíž stále velkým nebezpečím pro samotnou existenci republiky. V odstoupení republiky viděli jakési nejspravedlnější řešení pro obě strany, neboť se tak splní jak německá touha po splynutí s mateřským národem, tak se i zajistí nacionální jednota a vnitřní mír ve státě.

Peroutka považoval takové názory za “nacionální”. Podle něj však německá otázka nebyla otázkou čistě národnostní, nýbrž především “otázkou všeobecně sociologickou a hospodářskou, chceme-li už se přenést přes problém historický”. Nesmí se totiž zapomínat, že “Čechy jsou skutečnou jednotou zeměpisnou i historickou, že klimatické, hospodářské i kulturní poměry vytvořily určitý kulturní typ, spojený neoddisputovatelnou příbuzností přes všechny rozpory národnostní. Způsob, jímž Čech a český Němec tvoří hospodářsky a kulturně, způsob, jímž tak říkajíc » staví se k otázkám «, jest tak příbuzný, že jest Němec z Čech bližší svému českému

sousedu než třeba alpskému konnacionálu. Úzké, ba nerozlučitelné spění hospodářské obou kmenů jest něčím, přes co nelze prostě přenést se hlediskem čistě nacionalistickým”.¹⁶³

Zvláště pak Modráčkovy úvahy charakterizoval Peroutka jako kulturní defétismus, jenž vycházel z předválečného nazírání, z nevíry ve vlastní schopnosti získat Němce pro spolupráci na výstavbě nového společného státu.¹⁶⁴ Zcela jednoznačně zamítl možnost vzdát se části území, i když pro něj nebylo v tomto smyslu argumentem historické právo, protože bylo by to “proti vši vkořeněné přirozenosti lidské i národní”.¹⁶⁵

Jako třetí možnost řešení německé otázky se tehdy nabízel švýcarský vzor; o přeměně republiky v druhé Švýcarsko mluvili v té době mnozí. Zdá se, že i Peroutku zaujala tato alternativa. “Proč bychom nemohli Němce vnitřně připoutati k našemu státu”, ptal se Peroutka, “a vytvořit u nás druhé Švýcarsko?”¹⁶⁶ Jakmile se však začal tímto problémem hlouběji zabývat, došel k jiným závěrům; rozpoznal zcela odlišné objektivní podmínky a poměry mezi oběma státními útvary, uvědomil si, že ve Švýcarsku všechny tři národnosti jsou pouhé národní zlomky, které souvisejí s mateřskými národy mimo hranice Švýcarska; žádná ze švýcarských národností nemá převahu, jako má československý národ v Československu. Protože se nemůže nikde jinde realizovat, bude mít československý národ zcela jinou ctižádost na poli národnostním než ony zlomky ve Švýcarsku. Také historie vzniku československého státu je jiná než historie švýcarských kantonů, je to “historie žhavé národní vůle”.¹⁶⁷ Nikdo tedy, kdo zachovává úctu k faktům “nemůže Československo úplně přirovnat k Švýcarsku...”¹⁶⁸

Peroutkovy důvody, jimiž odůvodnil svůj odmítavý postoj k “švýcarizaci” Československa a které se opíraly o rozdílnost poměrů, nejsou zcela přesvědčivé. Zdá se nám, že vyplývaly z jeho neujasněného postoje k problému autonomie, zvláště teritoriální. Tomuto základnímu problému německé otázky věnoval však Peroutka zcela nedostatečnou pozornost, i když připustil, že vzhledem k složitosti národnostních poměrů — nešlo totiž jen o německou otázku, ale i Slováci chtěli být zvláštním národem — muselo Československo hledat zcela zvláštní cestu řešení. Vždyť Čechy, německé kraje, Slovensko a Podkarpatská Rus jsou naprosto nehomogenní prvky, které nemůže spojit centralizace. V době autonomizace celé Evropy “nemohou být Čechy paradoxem centralismu”.¹⁶⁹ Jinou zmínku o tomto problému najdeme v Peroutkově komentáři ke kongresu Unie společnosti pro svaz národů, který se zabýval menšinovými právy. Závěry kongresu zhodnotil takto: “Bylo rozhodnou chybou kongresu, že předpisoval pro národní menšiny teritoriální autonomii... To není ochrana menšin, to je politický požadavek”.¹⁷⁰ Vyslovil se však pro jakousi kulturní autonomii. Domníval se, že kulturní záležitosti si může každý národ spravovat sám, nikoli stát, který je nadřazen několika národnostem a který nemá dosti vřelého pochopení pro národnostní život. Byl tedy pro něj zcela pochopitelný a správný požadavek Němců, kteří chtěli vyjmout kulturní záležitosti, které se týkaly určité skupiny obyvatelstva — v tomto případě Němců — z kom-

petence všemohoucího sboru zákonodárného. Toto řešení předpokládalo určitou decentralizaci, a proto bylo demokratické. Tento správný přístup, i když ne zcela důsledný, znehodnotil však Peroutka tímto předpokladem: "My nechceme jednati s Němci jako národem vcelku, pravíme jim, že se mohou domoci práva jako jednotliví státní občané".¹⁷¹ Nedospěl tedy k takovým návrhům na řešení německé otázky jako Rádl. Německá otázka nebyla totiž pouze otázkou občanských práv jednotlivců, nýbrž byl to především problém práv kolektivních. V tomto případě by se pak muselo přiznat Němcům právo státního či politického národa. Rádl byl také jediný, který za první republiky se dostal k takovému pojetí a měl odvahu vyvodit z něj i závěry.¹⁷² Byla to patrně také jediná cesta, která dávala alespoň jistou naději na získání Němců pro tento stát, cesta, k níž se ovšem až ze zoufalství uchýlovali čeští politikové v roce 1938 a kterou tehdy podpořil sám Peroutka a celý okruh *Přítomnosti*. Dospěli však k tomuto řešení příliš pozdě a jen pod vlivem aktuální politické situace a nikoli jako Rádl na základě filosofických úvah nad českými dějinami a německým (a de facto i českým) pojetím národa. Proto řada těchto politiků mohla, jakmile se poměry za války změnily, klidně návrhy na teritoriální autonomii odhodit a prosazovat odsun Němců.

Peroutka byl citlivý seismograf a dovedl nejen zaregistrovat, ale i nekompromisně reagovat na každý projev, který podle jeho názoru se nějak dotýkal českého národa, který bral v pochybnost český nacionalismus. Takové nebezpečí vycítil též v Rádlově spise o válce Čechů s Němci. Přijímal sice "mnohé z jeho plánů česko-německého vyrovnání", shodoval se s ním v tom, "že stát má stát nad národnostmi...že Němci u nás nebudou hrát nikdy roli poddaných, ale budou musit dostati pro sebe všechno dobro a pohodlí moderního státu...že naši Němci nikdy nepřijmou ideu tohoto státu jakožto ideu » bašty proti německu «". Akceptoval tedy leckteré důsledky, které z Rádlovy analýzy česko-německého vztahu vyplynuly, ale téměř se lekl "předpokladů, z nichž vychází. Řekněme to krátce: p.prof.-Rádl, aby dokázal nutnost česko-německého vyrovnání, uvádí skoro v pochybnost pojem českého národa".¹⁷³

Tento Peroutkův záběr je třeba opravit v tom smyslu, že Rádl uvádí v pochybnost ten pojem národa, který vycházel z Herdera a který se stal vodítkem i českým obrozencům. V "Předmluvě" vymezil Rádl smysl své práce takto: "Základní myšlenkou mé úvahy jest, že t.zv. kulturní pojetí státu (to, co Němci nazývají » Kulturnation «), jež bylo šířeno z Německa a jest základem ideologie našeho státu, jest pochybné".¹⁷⁴ Proto věnoval takovou pozornost filosofickým východiskům německo-romantického pojetí národa, proto z těchto pozic zkoumal i vztah státu a národa. Snažil se překonat "osudovost" a "přírodní danost" národa tím, že za rozhodující považoval subjektivní přihlášení se k určitému národu. Rádl viděl v kmenovém pojetí národa velké nebezpečí zvláště pro Československo, a to pro jeho komplikovanou národnostní situaci, kde proti sobě stáli Češi a Němci v nikoliv přátelském poměru, a pokusil se tento stav překonat politickým

pojetím národa, které považuje za občany státu všechny jeho obyvatele. Rádl definoval národ jako “program”, totiž — podobně jako Masaryk — zdůraznil mravní složku rozhodnutí člověka pro příslušnost k tomu či onomu národu. Peroutka vyslovil nesouhlas s tímto jeho pojetím. Je-li prý národ “programem”, pak se neliší od politické strany. V této své interpretaci však Rádla značně zjednodušil. Vždyť ten nepopíral určité objektivní znaky národa, jako třeba původ či jazyk, ale svým pojetím národa jako “programu” chtěl zdůraznit onu mravní stránku. Takto pojatý program ovšem nelze ztotožnit s programem politických stran, které reagují na aktuálně politické úkoly a mění se s nimi. Tam je podstatná aktuálnost a konkrétnost, v Rádlově pojetí však “program” znamená mravní a ideovou náplň národa.

Peroutka nepochopil ani Rádlův pojem “politického národa”. Rádl vyšel ze skutečnosti československého národa a tvrdil, že když lze považovat za jeden národ Čechy a Slováky, kteří mluví dvěma jazyky, mohou tvořit jeden politický národ spolu s nimi i Němci a Maďaři; politický národ by totiž měli tvořit všichni občané státu. Peroutka, který se nedokázal oprostít zcela od organického pojetí národa, tvrdil, že by to pak žádný národ nebyl; ve smyslu etnickém jistě ne, ale tak právě Rádl politický národ nechápal. Zakotvenost či spíše “zazděnost” Peroutky v konkrétní skutečnosti a jeho neschopnost přistupovat k problémům z historického hlediska, způsobila, že polemizoval i s Rádlovou tezí o podmíněnosti pojmu českého a německého národa časem a místem. Podle něho takový přístup nemá smysl, neboť “člověk musí cítit věrnost času, v němž se narodil, a mluvit o jeho starostech a vycházet z jeho poměrů...¹⁷⁵ Tento “strach před pravukou” je prý také jedním ze zdrojů Rádlovy lhostejnosti “k projevu národa”. Podle našeho názoru nebylo však v té době aktuálnější úvahy o česko-německém poměru, o jeho základech, o současných vztazích a o možnostech jeho řešení než byla Rádlova kniha. Aktuálnost ovšem nespočívá jen v tom, že autor podá konkrétní návrhy na řešení aktuálně politických problémů, ale i v tom, že odhalí kořeny rozporů, že je analyzuje v historické souvislosti, a tedy i v budoucnostní perspektivě.

Rádl se ve své knize pokusil podat proti Palackého nacionalistické koncepci českých dějin antinacionalistickou, náboženskou interpretaci. “Můj spis”, vysvětloval, “podává filosofii míru mezi těmito dvěma starými sousedy a často i přáteli (tj. mezi Čechy a Němci-pozm.M.O.)”.¹⁷⁶ V tom spočívaly i praktické důsledky Rádlova pokusu, odmyslíme-li již od toho, že považoval veřejné záležitosti, stát, politiku za sekundární a v lidském životě viděl hlubší smysl, než být nositelem politických proměn; tento smysl se pokusil svou interpretací českých dějin odhalit. Peroutka nezaujal postoj k Rádlově koncepci jako celku, ale polemizoval s ní v konkrétních záležitostech jako byl výklad kutnohorského dekretu, Dalimilovy kroniky, Balbina a pod. I zde vycházel z dosud převažujících historických hodnocení, které se opíraly o nacionalistickou koncepci Palackého.

Domníváme se, že Peroutka překročil k této polemice především proto, že Rádl vlastně svou knihou odhalil slabiny republiky, že předvídal její krach i nebezpečí, které hrozí z Německa. Všechno, k čemu došel, se zanedlouho bohužel splnilo. Protože Peroutka byl nacionalista alespoň v tom smyslu, že český národ a možnosti jeho plné realizace byly smyslem veškeré jeho činnosti, nemohl — jako snad s malými výjimkami nikdo z Čechů — připustit tak pesimistický pohled na českou skutečnost. Kdykoliv takto někdo vystoupil, vždy se objevil Peroutka, aby dal své pero a schopnosti do boje proti takovým, pro něj defetistickým a rozkladným názorům.

Peroutka nebyl ovšem šovinista, dovedl Němce pochopit a vyjít jim všemožně vstříc. Svědčí o tom také jeho vztah k zásadě sebeurčení, kterého se čeští Němci začali po válce dovolávat. Jejich postoj Peroutka chápal, neboť — jak to v politice bývá — silný právo porušuje a slabý se ho dovolává. Proto se ptal: “Mohou ti, kteří pro právo bojovali a zvítězili, odpřítí je těm, kteří byli poraženi?”¹⁷⁷ Složitá situace ve střední Evropě neumožňovala údajně uskutečnit zásadu sebeurčení do důsledku. Znamenalo by to, podotkl Peroutka, roztrhat tuto oblast na malé národní ostrůvky, vytvořit státy kusé, neschopné samostatného hospodářského života. Co však má být pokládáno za větší nedostatek, to, “že sebeurčení odporuje historickým hranicím, nebo to, že historické hranice odporují sebeurčení?”¹⁷⁸ Sebeurčení Němců, pokračoval Peroutka, bylo nakonec obětována zásadám jiným “ideově nikoli tak čistým, podle všeho však prakticky hodnotnějším”. Jestliže ovšem přiznáme, že tu bylo obětováno určité právo, pak z toho vyplýval morální závazek “právo toto alespoň nějak uspokojiti a poskytnouti českým Němcům nejvyšší míru národních práv, jež je slučitelná s celistvostí státu, v němž byli zadrženi”.¹⁷⁹ Peroutka neustále poukazoval na to, že nemůžeme české Němce mravně odsuzovat za jejich postoj, který zaujali po válce, a že naše politika musí Němce uspokojit, chceme-li tento stát zachovat. V čem a jak jim vyjít vstříc Peroutka konkrétněji nespecifikoval; psal například o tom, že nesmíme Němce omezovat v jejich kulturních snahách¹⁸⁰, že dohoda s Němci je nutná a naléhavá¹⁸¹, že se budeme muset dělit s Němci o pozice a při každém rozhodování brát na ně ohled, že budeme muset objevit možnost rozumného kompromisu mezi Čechy a Němci¹⁸²; ale názory či návrhy na celkové řešení česko-německého problému u něj nenajdeme.

Peroutka věnoval německé otázce prvořadou pozornost v době, kdy se náš poměr k Němcům vytvářel jak ve veřejnosti, tak i v oblasti ústavně právní. Znovu se sem obrátila jeho pozornost v takové naléhavosti po nástupu Hitlera k moci. Upozorňoval, že Německo se muselo opět vrátit k velmocenskému postavení, ale že velmi důležité bylo, kdy, za jaké vlády se to stane. Nemělo se připustit, aby si takové postavení vynucovalo hitlerovské Německo. Dnes již nestačí si na Německo dupnout, dnes si dupe Německo na jiné.¹⁸³ Jaké závěry z toho musí vyvodit Československo, ptal se Peroutka. Protože nemůžeme Německu důvěřovat, musíme se zařadit do

obránného systému a připravit jej tak předem na vyhlídku porážky, kdyby se odvážilo války. Peroutka odmítl systém rovnováhy, který dával jen šanci přežít a vlastně se smířoval s válkou; pouze nerovnováha, zdůraznil, může zachránit mír. Na druhé straně požadoval, abychom při každé příležitosti ukazovali naši dobrou vůli. “Zkoumejme svědomitě”, napsal, “každou možnost smíru, která se vyskytuje; nabídněme Německu vše, co je možné nabídnouti; vedle toho však buďme připraveni na nejhorší, poněvadž nemůžeme to vyloučiti. Evropa i my musíme nyní dělat také politiku pro nejhorší případ: a pro ten není nic jiného než vytvořiti silnou protiněmeckou alianci”.¹⁸⁴

V letech 1920-1926, konstatoval Peroutka, byly kruhy, které hlásaly nutnost dohody s Německem vydávány za germanofilské, protože usilovaly i o spravedlnost vůči českým Němcům. Nyní je každý, kdo řekne: dohodněme se s Německem prohlašován za vlastizrádce. Ale, co nám zbývá?¹⁸⁵ Tuto možnost dohody však ohrožovaly “klukoviny”, které měly dráždit Německo provokativními činy, jako byl například návrh nezúčastnit se berlínské olympiády; Peroutka s nimi nesouhlasil. Není třeba pochybovat o tom, že o Německu smýšlíme nepříznivě. “Přesto a nevzdávajice se žádné ze svých myšlenek”, zdůraznil Peroutka, “nesmíme se chovat vůči Německu tak, aby to ohrozilo možnost žít vedle něho klidně”.¹⁸⁶ Z těchto důvodů se zřejmě spolu s jinými zúčastnil neoficiálních jednání s německým velvyslancem v Praze.

Peroutka, který považoval německou otázku pro stát za osudovou, zaujal pozitivní stanovisko i k jednání se Sudetendeutsche Partei (SDP), a to již v lednu 1938, kdy komentoval Beranovu novoroční řeč. Obhajoval agrární stranu a odmítal považovat ji za “hitlerovskou”. Kdyby tomu tak bylo, musely by s ní koaliční strany svést boj s cílem dostat ji z koalice. Kdyby totiž byla pravda, že agrární strana chce pozvat henleinovce v dnešním složení do vlády, pak budeme proti ní bojovat — zdůraznil Peroutka — jako proti každému, kdo ohrožuje stát. Ale nejsou žádné důkazy, že by agrární strana chtěla porazit demokracii, i když ji využívá pro sebe.¹⁸⁷ Z tohoto komentáře — a nejde nám zde o Peroutkův postoj k agrární straně — zcela zřetelně vysvítá jeho odhodlání bojovat proti každému, kdo by chtěl spolupracovat s SDP ve vládě. To by považoval Peroutka za vlastizradu a za ohrožení státu. Ale proti jednání vlády s SDP, která se v té době rozbíhala, se nestavěl, neboť stále soudil, že je třeba uspořádat německou otázku tak spravedlivě, aby zde nikdo nenašel záminku ke konfliktu; a kdyby k němu přece jen došlo, abychom stáli před světem v takovém příznivém postavení jako přepadená Belgie v roce 1914.¹⁸⁸ V jiném článku se zabýval konkrétními návrhy vlády na řešení německé otázky, které vedly k značné decentralizaci. Ta dávala velkou moc do rukou vrstvy, která se hlásila k jiným státním představám, než na jakých je založena naše ústava. Přesto jsme byli ochotni k takovým kompromisům, abychom ukázali, že jdeme až na krajní hranici ústupnosti a přinášíme všechny oběti, jež na nás

mohou žádat "členové mírové fronty". Na závěr Peroutka zdůraznil, že ani německý aktivismus není mrtev, i když jeho významná část přešla do SDP, a že tento viditelný i neviditelný aktivismus musíme podprovat.¹⁸⁹

Svémi komentáři k jednání s Němci sledoval Peroutka i další zájem, totiž přesvědčit světové veřejné mínění o naší ústupnosti, tolerantnosti a vytvořit tak podmínky pro to, aby svět viděl v "československé otázce" i morální problém. Vyvinul veškerou energii, aby obrátil toto veřejné mínění v náš prospěch a aby též odpovědní politici činitelé v zahraničí cítili morální povinnost postavit se za nás. Chtěl tak paralyzovat i Henleinovu aktivitu, kterou v tomto směru rozvíjel zvláště v Anglii.

Peroutka také v této situaci — jak to odpovídalo jeho předchozím postojům — se stavěl za řešení německé otázky ve smyslu rovnoprávnosti a poskytnutí rozsáhlé svobody omezené jediným kategorickým požadavkem, že totiž nesmí být ohrožena celistvost Československa. Pro Peroutku bylo tehdy neporušitelným příkazem: "...první cizí voják, který překročí naše hranice, bude zastřelen".¹⁹⁰

7. Mnichov a tzv. protektorát

Významnou událostí, která rozhodujícím způsobem ovlivnila postoj Peroutkuv i celého tohoto směru demokratického tábora, byl Mnichov. Zdánlivě se nám může zdát, že Peroutkuv postoj před a po Mnichovu je protikladný. Domníváme se však, že je zcela v souladu s jeho základními východisky, především s tím, co jsme nazvali "fascinací" skutečností. Jeli-kož se od základu změnily podmínky, bylo prvním předpokladem politiky respektovat je a vycházet z nich při dalším postupu. Příkazem bylo aktivně využívat všech možností, které nám dané poměry poskytují, abychom splnili hlavní a nejdůležitější úkol, tj. zachovat národ. Mnozí čtenáři vyslovili tehdy s tímto postupem Peroutky nespokojenost a honotili jej takto: "...cítíte se poraženým a smiřujete se se situací jako s faktem nezměnitelné skutečnosti... Prohlašujete: nedá se nic dělat". Peroutka obhajoval svou politikou odkazem na zásady svého přístupu k politickým jevům, které formuloval již v prvních letech republiky. Prohlásil, že nejsou dva Peroutci, že stále vychází z Havlíčkovy téze, že politika je práce "podle okolností". Uvedl příklad z oblasti zahraniční politiky: Obhajoval původně spojení se Západem, ale dnes už taková politika není možná, neboť Západ o takové spojení nestojí. Ano, změnil tedy orientaci, ale z jakých důvodů? Vedle těch, které uvedl onen čtenář, tj. zjištění, slabošství či důvody mravní, existuje ještě další důvod, kterým se on sám řídil, a tím je změna okolností. Svůj postoj vysvětloval dále na svém vztahu k Benešovi; byl původně jeho stou- pencem, ale dnes (tj. koncem roku 1938-pozn.M.O.) není pro to, aby se Beneš vrátil či aby byla nějaká souvislost mezi námi v Československu a jeho londýnskou činností, protože by to zkomplikovalo náš vztah k

Německu. Ve změně orientace, zdůraznil Peroutka, hraje roli tedy další moment, tj. nutnost. Peroutka žádal, abychom se dostali ze zajetí vášni na úroveň nového uvažování, jehož podstatou je zachovat si víru v sílu argumentu.¹⁹¹

Pro další "národní činnost" považoval Peroutka za nejdůležitější "objevit všechna nová základní fakta naší situace a nedovolit, aby byla něčím zatemněna, ani citem ne, ani toužením ne. Nikdy na skutečném realismu tolik nezáleželo, jako nyní, nikdy jsme ještě nepotřebovali tak důkladně vědět, co skutečně jest a rozlišit od toho, co se jen zdá nebo co by se nám líbilo... Český realismus vystoupil kdysi proti tomu, že byly padělány rukopisy. Je-li dnes ještě český realismus, musí vystoupit, aby nebylo paděláno, falšováno a romatizováno celé naše postavení. Jde-li někdo uzoučkou stezkou, podle níž zeje hloubka, musí být pořádným realistou, nesmí pokládat za pevný kámen, co jím není, nesmí mít chumáč mlhy za kus země".¹⁹² V další reakci na dopisy čtenářů, kteří mu vytýkali, že není Havlíček, podtrhl: "Ale hlavním Havlíčkovým nárokem na slávu nebyla ta okolnost, že byl postaven před porotu, býbrž jeho zralý a neústupný smysl pro skutečnost a prospěch českého národa".¹⁹³ Peroutka se tedy nezměnil, řídil se v životě i politice stejnými východiský jako na počátku své žurnalistické dráhy. Z hlediska těchto východisek je vysvětlitelné jeho hodnocení Mnichova, období tzv. druhé republiky i tzv. protektorátu. Peroutka měl pravdu, nebyli dva Peroutci.

V období Mnichova byla podle Peroutky nejnápadnější nesmírná odhodlanost a ochota národa bojovat a přinést všechny oběti. Vláda přijetím mnichovských podmínek žádala na národu další oběť: ovládnout se. Když mu byla vyložena všechna fakta, rozhodl se národ přes citové pobouření "pochopit své vůdce... a na základě vrozeného realismu, ne toho, na který si osobuje, právo ta či ona strana, nebo ten či onen muž, nýbrž onoho realismu, který znamená smysl pro skutečnost a který je nějak zakotven v životním instinktu našeho národa". Naši přátelé nám to udělali co nejtěžší, a přesto národ prokázal disciplínu, a naši nepřátelé doufali, že ze zoufalství propadneme zmatkům; národ však "pochopil, co mu vůdcové vykládali: jest třeba počínati si tak, aby z tragedie státu nebyla tragedie národa".¹⁹⁴ Správnost tohoto rozhodnutí spatřoval Peroutka v tom, že bychom šli do války proti Německu, ale i Polsku a Maďarsku sami. Náš boj by tedy nebyl ničím jiným než Thermopylami, sebevraždou.¹⁹⁵

Peroutka usuzoval, že Mnichovem se podstatně změnila situace v Evropě, převaha Německa se stala faktem. Do cesty Německu se mohla postavit jen velká koalice, ale té již nebylo. Varoval před novými iluzemi o Západu, které šířila hlavně emigrace. Nelze se spoléhat na to, že by nás Francie a Anglie, které nás již jednou zradily, byly ochotny podepřít; nelze se spoléhat ani na to, že si někdo vynutí změnu těchto kapitulantských vlád.¹⁹⁶ Proto jeden z prvních závěrů, který vyplýval z této změněné situace a k němuž Peroutka dospěl, byla nutnost nové úpravy poměru k Německu.

Předpokládala vytvořit k Německu, s nimž jsme byli uzavřeni ve středoevropském prostoru za nepatrné pozornosti a zájmu ostatního světa, dobrý vztah.¹⁹⁷

Ve změněné situaci způsobené Mnichovem, zaměřil Peroutka pozornost na vnitřní obsah "české otázky", kterou posuzoval ne jako otázku "hmotnou", ale "morální". Za svou přední povinnost pokládal podporovat "staré hodnoty", tj. naši národní existenci, naši svěbytnost, náš duchovní život.¹⁹⁸ Bojoval proti pasivitě a každého postavil před rozhodnutí: buď se snažit na místě, na němž stojí, nebo založit ruce v klín a hledět, jak se na něj události valí. Peroutka vyzýval k aktivismu, k činnosti ve prospěch národa.¹⁹⁹

Boj proti demoralizaci, za činorodý přístup k životu, využívání všech možností, které nám zbývaly, pokládal Peroutka za hlavní úkol i po zřízení protektorátu. Jeho základní devizou bylo neztratit kontakt s čtenářem, bojovat o každou pozici, z níž by bylo možno na něj působit, a informovat jej. Z toho vyplývalo, že tisk a veškerá naše činnost se musí postavit na legální základnu.²⁰⁰ "Musíme", napsal Peroutka jinde, "uměti v rámci zákonů protektorátních tak pracovat, jak jsme to uměli v rámci zákonů rakouských".²⁰¹ Legální základnu pro naši činnost tvořil podle jeho názorů výnos říšského kancléře o zřízení protektorátu a projevy vůdčích německých představitelů.²⁰² Naši prvořadou starostí musí být tuto legální základnu pro činnost českého národa zachovat a ještě ji rozšiřovat.²⁰³ Proto potřebuje tato doba statečné lidi, kteří budou plnit povinnosti, jež vyplývají ze zřízení protektorátu, ale kteří budou zrovna tak trvat na našich právech. Do nového společenství jsme přešli nejen s povinnostmi, ale i s právy.²⁰⁴ I když se loyálně hlásil k plnění povinností, nikdy neopomenul důsledně obhajovat česká práva, trvat na plnění nejdůležitějšího úkolu, tj. udržet se jako národ, zachovat si všechny přívlastky národní existence. Být Čechem neznamenalo podle Peroutky jen česky mluvit, ale česky myslet a jednat podle svého charakteru, jak se vytvořil během věků.²⁰⁵

Když se na tímto problémen opět a opět zamýšlel, znovu se vracel k Masarykovi a kladl si otázku, co by dělal. I když si odpověděl: "nevím", přece jen vyzdvihl některé charakteristické rysy jeho činnosti, jež by mohly pomoci Čechům orientovat se v tehdejší situaci. Podle Peroutkova názoru byl to Masarykův realismus, který umonžňuje analyzovat mezinárodní situaci i nyní. Masaryk ve své době počítal s rakouskými poměry a dělal pozitivní politiku, dnes by počítal se současnými mocenskými poměry. Nedá se sice říci, na které frontě by pracoval, je ale jisté, že by pracoval všemi svými silami a při tom by kladl důraz na drobnou práci. I v dnešní době, zdůraznil Peroutka, by pokládal za hlavní otázku budoucnosti českého národa zachování jeho charakteru. V situaci, kdy se český národ vyčerpával politikou, by zdůraznil otázku mravní. Byl by pro vlastenectví, které se mělo prohloubit o program kulturní, nevzdal by se humanismu, usiloval by o živý duchovní styk s celým světem, nepodal by ruku muži nečestnému. S velkou rozvahou by si vytvořil přesvědčení a pak by za ním

statečně stál.²⁰⁶ Tyto úvahy jsou tedy jen dalším rozvedením jeho základního přístupu k "české otázce" v té době, tj. důrazu na mravní stránku problému a na aktivní postoj ke skutečnosti. Zdá se nám však, že v zájmu tohoto cíle zanedbal Peroutka jednu závažnou okolnost. Rakousko nebylo nacistické Německo; jakmile vypukla válka a Masaryk se přesvědčil o protičeských plánech Rakouska a našich Němců, odešel do emigrace, kde dal všechny své síly do boje za rozbití Rakouska. Tam viděl své místo a v tom spatřoval svůj úkol; to byl Masarykovský realismus.

Důležitou rolí v Peroutkově programu hrála humanita, kterou chtěl využít i k zlepšení vztahu mezi Čechy a Němci. Humanita nebyla Peroutkovi jen poměrem jedince k jedinci, ale i mezinárodní taktikou, která odmítá násilí. Malý národ, jenž nemá dostatek hmotné síly, musí své postavení zajišťovat spíše mírovou prací než mečem. Také svůj poměr k Německu můžeme tedy zakládat jen na taktice nenásilné, humanitní.²⁰⁷

S velkou vehementností odmítal Peroutka všechny pokusy o naroubování nacistické ideologie českému národu, neboť byla v rozporu s češtvím, jak jej on chápal. Jako obvykle byl Peroutka i v boji proti těmto snahám velmi obratný a dokazoval, že by to vlastně nebylo ani v zájmu samotného nacismu; vždyť němečtí národní socialisté tvrdili, že jejich ideologie není "vývozní artikl". Každý národ má svůj vlastní způsob života a práce a co v jednom prostředí je pravdivé a plodné, v jiném je falešné a jalové; vše záleží na národní tradici. Rozdílnost povah obou národů demonstroval na příkladu vůdce: Německo našlo svou silnou osobnost v Hitlerovi, v českém prostředí, kde vedení spočívalo na spolupráci, taková osobnost nevyrostla.²⁰⁸

Tento vztah k úkolům, které stály před národem a jeho aktivní vrstvou, ovlivnil samozřejmě i Peroutkův poměr k tvořící se emigraci a její počáteční činnosti.²⁰⁹ Podle něj emigrace a lidé doma dýchali zcela rozdílný vzduch. My, napsal Peroutka, žijeme život skutečnější a český, a i když vy jste snad šťastnější, je ve vašem postavení něco umělého. My nejsme dobré mysli a nemáme mnoho nadějí jako vy. Kdo má však určovat taktiku boje? Peroutka pochyboval o tom, že lidé doma budou moci přijímat jejich rady a sdílet jejich naděje, neboť emigrace podléhá známé psychologii, která vydává přání za skutečnost. Základní problém podle Peroutky spočíval v tom, zda vést národ k práci či k spiklencství. Jestliže jednou přijde to, v co emigrace doufá, přijmeme to, připustil Peroutka, jako dar; nyní však národ hodlá dodržovat závazky, které na sebe vzal, a rozlišovat mezi ideálem a nutností. Vejdeme do nového postavení, podtrhl Peroutka, bez romantismu a na válku nespoleháme.²¹⁰

8. Závěr

Pokusili jsme se seznámit s Peroutkovými názory a jeho postojem v jedné z nejkritičtějších chvil v životě českého národa. Po druhé světové válce a

zvláště pak po únoru 1948 byl jeho tehdejší přístup předmětem kritiky²¹¹, která správně charakterizovala zvláště objektivní důsledky postoje tohoto demokratického směru. Peroutka sice nikdy nepoužil výrazu "výť s vlky"²¹², avšak jeho politika od Mnichova až do jeho zatčení na počátku září 1939 zcela odpovídala této výzvě. Jde však skutečně o obrat, zbabělost, dezorientaci či přeorientaci? Domníváme se, že nikoli. Svými poznámkami k Peroutkovým základním východiskům, s nimiž jsme se snažili čtenáře v tomto článku seznámit, jsme se pokusili ukázat, že postoj Peroutkuv je zcela logický a důsledný: vychází ze základní devizy, že rozhodující pro lidské jednání je daná skutečnost a dané poměry. Těm se musí podříditi veškerá strategie a taktika. V tomto smyslu byl Peroutkuv postoj a politika vždycky — a nejen v krizovém roce 1938 — přispůsobováním se poměrům, skutečnosti, situaci. Nikoli však ze zbabělosti, z nějakých nízkých, karieristických či pouze taktických důvodů, nýbrž ze zásady: takové bylo prostě Peroutkovo základní teoretické a filosofické východisko. Nelze proto říci, že by Peroutka a celý tento směr zklamal v oněch osudových chvílích; Peroutka se nemohl jinak zachovat, neboť jednal stále podle těžké své životní filosofie. Po celou dobu trvání první republiky byl a zůstal stále stejnou a jednotnou osobností.

Skutečnost byla tedy jediným kritériem Peroutkova jednání, zdrojem jeho myšlení. Co však konkrétně v dvacetiletí trvání republiky představovala? Již z předchozího výkladu vyplývá, že to byl český národ a útvar, v němž se měl či musel realizovat, tj. Československá republika. Svůj hlavní úkol viděl Peroutka v upevňování, chránění a uchování základních hodnot českého národa, především jeho existence. Tomuto cíli podřizoval své konání, svou strategii i taktiku. Přijmeme-li tento předpoklad, pak pochopíme jeho postoj těsně po válce, kdy považoval za nejdůležitější upevňovat československý stát, a proto odmítal jakýkoliv i myšlenkový radikalismus a bojoval za klid a nastolení normálních poměrů, v nichž by mohl český národ pracovat na své realizaci. Jelikož se v té době kladly základy republiky, pokládal za potřebné kriticky se zamýšlet nad tak důležitými problémy, jako byl politický systém či německá otázka, které byly významnými stavebními kameny nového státu. Jiné stanovisko zaujal ve 30. letech, kdy byla republika již vážně ohrožena. Tehdy svá hlediska formuloval ve svém stěžejním díle *Budování státu*, v němž se de facto zřekl některých svých názorů na podstatné otázky, týkající se především politického systému československého státu. Peroutka se domníval, že v době tak vážného ohrožení by kritika mohla stát oslabit. Ve srovnání s okolními státy viděl, že republika si zachovala formálně demokratický režim a příčinu spatřoval právě v politickém systému, který podle jeho názoru byl událostmi prověřen jako schopný republiku a její charakter zachovat. Proto se v řadě otázek zdánlivě nelogicky obrátil o 180 stupňů. Konečně v období po Mnichovu pokládal každou politiku, která odmítala smířit se faktem druhé republiky nebo protektorátu, za nerealistickou, dobrodružnou a nebezpečnou pro

český národ. Tehdy bylo pro něj prvořadým úkolem nejen uchovat prostou existenci národa, nýbrž uchovat a rozvíjet i mravní a ideovou náplň češství. Proto považoval za nejdůležitější akceptovat danou situaci a poměry a plně jich využít k plnění určeného cíle. Když už musíme žít v uzavřeném prostoru, udělejme si jej co nejpříjemnějším, nejkrásnějším a nejpříjemnějším — to byl Peroutkův přístup. Byla to však politika na pokraji propasti, která vyvolala značný nesouhlas a která nevedla k cíli, ale i ona vyžadovala statečnost. Hledáme-li pravdu a správnost v určitém empirickém jevu, můžeme se snadno mýlit a dojít s dobrými úmysly k špatným koncům. Tento proud, který Peroutka představoval v politice a žurnalistice a K.Čapek v umění, byl jedním z několika směrů, k nimž můžeme počítat také směr socialistický, komunistický, katolický a nacionalistický, který se pokusil přistoupit k faktu samostatného československého státu i k praktické politice na základě zásad, z jakýchsi teoretických a snad i filosofických pozic. V jejich duchu se také pokusil dát státu jakousi ideu, působit na veřejnost a získávat jí pro tyto myšlenky. Postoj tohoto proudu v roce 1938, kdy došlo k prověření všech hláсанých zásad a pravd, prokázal, že ani on nebyl na tuto situaci připraven a nepřipravil na tuto zkoušku ani národ. Ukázalo se, že “peroutkovsky” chápána demokracie a demokratická politika nedokázala přiměřeně reagovat na české poměry v evropských souvislostech, nedokázala překonat “český mýtus”. I tento tak aktivistický směr byl vlastně tak málo životným, neboť ani jemu se nepodařilo zabránit, aby se národ tak snadno smířil a přijal totalitní řešení svého osudu v době povalečné.

Poznámky:

* Ponecháváme stranou např. Jana Neruda, jehož novinářský význam spočívá v oblasti fejetonů, nikoli politiky.

1 Viz Julius Firt: Die “Burg” und die Zeitschrift Přítomnost, in: *Die Burg. Einfluss-sphäre politische Kräfte um Masaryk und Beneš*, Bd. 2, München-Wien 1974, str. 115.

2 Tamtéž, str. 115, pozn. 4, v níž Firt cituje Peroutkův dopis autorovi. Původ jeho matky asi ovlivnil Peroutkův citlivý vztah k německému problému v ČSR.

3 Tamtéž, str. 116. Tato motivace je neproověřená: je také možné, že odešel do Německa, aby se vyhnul odvodům.

4 Tamtéž, str. 117.

5 *Tribuna*, roč. III/č. 30, 5.2.1921: Čeští židé a sčítání lidu.

6 Svaz českých židů tehdy vyzval židovské voliče, aby volili česky, tj. jakoukoliv, ale českou politickou stranu. V té souvislosti upozornil na německý antisemitismus a vyslovil se proti sionismu, jehož snahy se nekryjí s cíli československého národa, neboť usiluje o vytvoření nové Palestiny a nikoli o blaho a rozkvět obci v ČSR. Viz *Tribuna*, roč. V č. 205, 2.9.1923.

- 7 *Tribuna*, roč. I č. 58, 8.4.1919: Naše pohostinství.
- 8 Tamtéž.
- 9 Úvodník, *Tribuna*, roč. I č. 1, 1.2.1919.
- 10 Viz např. články F.Peroutky: Jest bolševismus židovský?, které vycházely v ročníku II, číslech 237-239, ve dnech 8.-10.10.1920. Peroutka v nich dokazoval i na rozboru ruské literatury, že bolševismus je čistě ruský jev, na čemž nic nemění ani ta skutečnost, že část vedoucích funkcionářů, bolševické strany a sovětského státu byli židé; nebo článek: Polemika o židovské otázce, in: *Boje o dnešek*, Praha 1925, str. 256-275, který byl reakcí na Hudcovu brožuru a polemika s jeho "makulaturou antisemitismu".
- 11 *Tribuna*, roč. III č. 119, 131 a 133, 22.5., 5.6. a 8.6.1921: Kapitola žurnalistická I-III; viz též *Boje o dnešek*, c.d., str. 276-282.
- 12 F. Peroutka: *Jací jsme*, Praha 1924, Doslov.
- 13 Emanuel Rádl: *Válka Čechů s Němci*, Praha 1928, str. 45; slova v textu podtrhl E. Rádl.
- 14 E. Rádl, c.d., str. 93.
- 15 F. Peroutka: Masaryk a mladší inteligence, *Přítomnost*, roč. I č. 31 a 32, 14. a 21.8.1924.
- 16 Tamtéž, č. 32. Za historickou skutečnost považoval Peroutka to, co bylo, vše jednou pro vždy hotovou a odbytou. (Tamtéž.) Jeho ahistorismus byl tak silný, že nepochopil význam minulosti pro přítomnost a tím i pro budoucnost.
- 17 Tamtéž, č. 32. Z této knihy je již také zřejmý Peroutkův vztah k literatuře, kterou považoval především za pramen sociologického poznání, ale nebyl schopen dostatečně ocenit její estetickou hodnotu a význam. Proto na základě rozboru ruské či anglické literatury dokázal podat vynikající charakteristiku ruského či anglického národa, ale nepochopil např. Seiferta či Vančuru, jimž vytýkal odtrženost od skutečnosti.
- 18 F. Peroutka: Masarykova osobnost, *Přítomnost*, roč. VII č. 11., 13, 15 a 16, 19.3., 2.4., 16.4. a 23.4.1930. Viz též soubor jeho statí o některých osobnostech pod názvem *Ano a ne*, Praha 1932, str. 259-285; citovaná místa viz str. 273 a 276.
- 19 Tamtéž, str. 277.
- 20 Tamtéž, str. 279 a 280.
- 21 Peroutka sám vysvětloval v dopise Firtovi, že Masarykovi ho doporučil Švehla nikoli pro *Jací jsme*, nýbrž pro článek o "Pětce". Švehla totiž někdy kolem roku 1922 či 1923 chtěl získat Peroutku jako šéfredaktora *Venkova*. Viz J. Firt, c.d., str. 113 a pozn. 3.
- 22 Masaryk se scházel s Peroutkou patrně dosti často — žádná svědectví se však nepodařilo shromáždit —, takže se mezi nimi vyvinulo přátelství. Byl to také Peroutka, který uvedl Masaryka mezi své přátele —, kteří pořádali schůzky v domě Karla Čapka a byli nazýváni "pátečníky". Viz tamtéž, str. 113-114.
- 23 Tamtéž, str. 119. Peroutkova osobnost je velmi složitá; měl jsem k dispozici jen málo pramenů, které se jim osobně zabývají. např. Olga Scheinpflugová ve své knize: *Český román*, vykreslila Peroutku s velkými sympatiemi. Z jejího líčení se však dá usoudit, že to byla osobnost velmi suverénní, osobnost, která jako by stála nad hemžením světa, trpělivě naslouchala názorům jiných a pak na závěr jako nejvyšší soudce vynášela soud. I když přijme Firtův závěr, že Peroutka nebyl ambiciózní v politice, přece jen si zakládal na svých soudech o věcech veřejných. V. Holešovský ve své studii: *Peroutka-setkávání a střetávání*,

Proměny 18/1, 1981, str. 37-48 upozornil na hluboký rozpor, který se skrýval v Peroutkově postoji k hrdinství. Nebyl proti hrdinství a uznával jeho oprávněnost, pokud byla výhradně záležitostí rozhodnutí svobodného jedince. Jakmile však šlo o hrdinství, k němuž by bylo třeba nabádat, vyzývat a pokud by mělo být záležitostí kolektivů, např. národ., k tomu byl skeptický, protože byl skeptický k průměrnému jedinci vůbec. Autor nepovažuje za náhodu, že Peroutkův obraz z nacistické éry *Oblak a valčík* je řadou ilustrací lidského selhání, malodušnosti, kompromisnictví, debaklů. "Peroutka byl", píše dále Holešovský, "pozorovatel a komentátor, vždycky trochu » nad « a » mimo «, a za klidným kouřem dýmky stále tak nějak na číhané přistihnout lidi při nějakém protimluvu, nepřesnosti, nelogičnosti a vždycky hotov k výzvě". Tamtéž, str. 46. Václav Černý v *Proměnách* 18/1, 1981 na straně 6-23 uveřejněných pamětech pod názvem "Ve Stalínově stínu" charakterizoval Peroutku takto: "...člověk kulturně i politicky bystrozraký a prohlédavý, naprosto čestný, ideolog a polemik jasného myšlení a břitkých formulací, jemůž velkopanský životní styl distantního a pohodlného gentlemana à l'anglaise, vzdalujícího se davů, stran a drobné politické pitvořiny, zamezoval nabýt vlivu na široké masy, ba dokonce i na celé vzdělanecké gros". Tamtéž, str. 13-14.

24 J. Firt, c.d., str. 115. Od roku 1930 se stala *Přítomnost* i hospodářsky soběstačným podnikem; počet abonovaných a prodaných výtisků dosáhl čísla 38.000. Peroutkovi se podařilo kolem *Přítomnosti* shromáždit vynikající představitelé politiky, umění i vědy, jako byl A. Fuchs, Smetáček, Rípka, bří. Čapkové, Goetz atd.

25 Tamtéž, str. 118-119.

26 Viz *Přítomnost*, roč. I-XVI, 1924-1939 a též J. Firt, c.d., str. 119-126.

27 Viz např. diskusi o významu zahraničního odboje, do níž zasáhl serií článků sám Peroutka; tyto statě vyšly knižně v Praze v roce 1927 pod názvem: *Kdo nás osvobodil?*; nebo spoluúčast *Přítomnosti* v kampani proti Hodžovi, Stříbrnému, časopisu *Fronta* a pod.

27 Koncem roku 1923 se stal Peroutka také politickým redaktorem *Lidových novin*, které patřily Jaroslavu Stránskému. I toto spojení posílilo jeho vzbu na skupinu Hradu. Stránský, celý jeho tiskový koncern a jeho političtí přátelé a podporovatelé byli politickou oporou Hradu.

28 F. Peroutka: Naše myšlenková krize, *Přítomnost*, roč. I, č. 1, 17.1.1924. Viz též *Boje o dnešek*, c.d., str. 9-15. V této knize zveřejnil Peroutka své nejdůležitější články z let 1920-1925 publikované v *Tribuně* a v *Přítomnosti*.

29 Viz *Přítomnost*, roč. VIII/č. 19, 20, 22, 23, 25, 26 a 30, 13.5., 3.6., 10.6., 24.6., 1.7.1931.

30 Viz tamtéž, č. 19, 13.5.1931.

31 Jde o umělce, kteří vstupovali do života v desátých letech 20. století, tedy těsně před vypuknutím války. Peroutka byl sice o něco mladší, začal psát za války a jeho vstup do aktivního života lze datovat vlastně až od skončení války; svou reakcí na válku a poválečnou situaci, svým životním postojem a přihnutím k anglosaskému myšlenkovému okruhu, se však stal nedílnou součástí této generace. Jestliže ji v umění představovali především Karel a Josef Čapkové, pak v politice a publicistice Peroutka.

32 K. Čapek: Ztracená generace, *Přítomnost*, roč. I, č. 11, 27.3.1924.

33 Fr. Goetz: Tak zvaná generace čapkovská, *Přítomnost*, roč. VII, č. 44 a 45, 4.11. a 11.11.1931. V této studii provedl autor podrobnou analýzu této generace.

- 34 Tamtéž. Viz Čapkovu trilogii: *Hordubal, Povětroň, Obyčejný život*, kde skutečnost a život člověka je nazírán různými lidmi odlišně.
- 35 B. Václavek: *Česka literatura XX. století*, Praha 1947, str. 93.
- 36 F. Goetz, c.d.
- 37 B. Václavek, c.d., str. 94.
- 38 Viz Šaldovu odpověď na otázky redaktora dr. Ježka, především jeho 4. otázku: Co soudíte o představitelích tzv. ztracené generace, *Kritické projevy XIII*, Praha 1963, str. 248-252.
- 39 F. X. Šalda: Problémy lidu a lidovosti v nové tvorbě básnické, *Zápisník IV*, str. 153.
- 40 F. X. Šalda: Krásná literatura česká v prvním desetiletí republiky, *Zápisník II*, str. 129-137 a 161-175.
- 41 Viz již citovaný článek "Vysvětlení směru".
- 42 Tamtéž, č. 20, 20.5.1931.
- 43 Tamtéž.
- 44 Tamtéž, č. 19, 13.5.1931.
- 45 Tamtéž, č. 20, 20.3.1931.
- 46 Tamtéž.
- 47 Tamtéž.
- 48 Tamtéž, č. 22, 3.6.1931.
- 49 F. Peroutka: O politické roli jedné generace, *Přítomnost*, roč. V/č. 12, 29.3.1928. Jde o polemiku s J. Fučíkem, který kritizoval generaci bratří Čapků, že jejich drobná práce je záškodnická, že se přimkli k velké buržoazii.
- 50 F. Peroutka: Vysvětlení směru, c.d., č. 25, 24.6.1931.
- 51 Tamtéž, č. 19, 23 a 25, 13.5., 10.6 a 24.6.1931.
- 52 Tamtéž, č. 26, 1.7.1931.
- 53 J. L. Hromádka v knize: *Don Quijote české filosofie*. E. Rádl 1873-1942, Praha 1947 zdůraznil, že Peroutka neznal jiné skutečnosti, než té, která se konec konců dá vyjádřit biologickými termíny. "Zdravý rozum, vyrůstající ze zdravého životního instinktu, byl pro něho jedinou rovinou, jedinou normou lidské činnosti. Zdravý člověk se zdravými pudů, odhodlaný k činům, vedený střízlivým pohledem na hmatatelnou zemi-to byla Peroutkovu skutečnost nejskutečnější. Vše ostatní bylo jen odleskem, odvozeninou, výparem anebo nás trojem v rozpřažených rukou. (Viz str. 73-74.)
- 54 F. Peroutka: Vysvětlení směru, c.d., č. 23, 10.6.1931.
- 55 F. X. Šalda: Problém F. X. Šaldy a problém F. Peroutky, *Zápisník II*, str. 26-35. Šalda pokračoval, že —kdyby žil v 19. století, "byl by » intelektuál « Peroutka příslušoval Napoleonovi, neboť on měl moc a úspěch, a čtyřiceti nebo padesáti německým knížátkům, neboť oni vládli velmi reálně svými žezly nad hřbety svých poddaných v rozdrobeném Německu, a sjednocené Německo bylo sen a utopie několika sprážených kantorských mozků." (Tamtéž, str. 34.)
- 56 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 3, Praha 1933, str. 1412-1415.
- 57 F. Peroutka: Co dále s realismem, *Tribuna*, roč. V/č. 78, 81, 83, 87, 5.4., 8.4., 11.4., 15.4.1923. a "Boje o dnešek, c.d., str. 138-151. Jde o Peroutkovu reakci na Rádlovy články, které uveřejňovala *Tribuna* pod názvem: Co dále?

- 58 F. Peroutka: *Budování státu*, c.d., str. 1419.
- 59 F. Peroutka: *Boje o dnešek*, c.d., str. 141 a 142.
- 60 Tamtéž.
- 61 F. Peroutka: Masaryk a inteligence, *Přítomnost*, roč. IV č. 45 a 46, 17.11. a 24.11.1927. Jde o kritické stanovisko k Masarykovu projevu z 28.10., v němž upozornil na krizi inteligence a její známky. Příčiny této krize viděl Peroutka v poválečném myšlenkovém zmatku, jemuž inteligence podlehla.
- 62 F. Peroutka: Po druhé by to nešlo (O českém realismu). *Lidové noviny*, roč. 47 č. 39, 22.1.1939.
- 63 F. Peroutka: Pisatelům několika dopisů (O realismu a radikalismu), *Lidové noviny*, roč. 47 č. 65, 5.2.1939.
- 64 F. Peroutka: *Boje o dnešek*, c.d., Předmluva.
- 65 V článku: Liberalismus po válce, *Tribuna*, roč. V č. 195, 196, 199, 201, 22.8., 26.8 a 29.8.1923 napsal: "Liberalismu jde v první řadě o věc svobody". Viz i *Boje o dnešek*, c.d., str. 23. Nebo v článku: O ohavnosti a spuštění liberalismu, *Přítomnost*, roč. I č. 47 a 48, 4.12. a 11.12.1924 zdůraznil: "Liberalismus liší se duchovně od socialismu tím, že odpírá vzdání se důrazu, jež si navykl klásti na osobnost a její tvůrčí sílu". Viz též *Boje o dnešek*, c.d., str. 42-43.
- 66 F. Peroutka: *Boje o dnešek*, c.d., str. 17.
- 67 Tamtéž, str. 22.
- 68 Tamtéž.
- 69 Tamtéž, str. 23-25. Liberalismus nemůže být vnitřně tak slepý, "aby pod záminkou, že zajišťuje svobodu jednání kapitalistům, zajišťoval nesvobodu života pracující třídě". (Viz tamtéž, str. 32.) Problém liberalismu a kapitalismu jej zajímal do té míry, že se k němu vrátil v roce 1926 v článku: Liberálové a zlaté tele, *Přítomnost*, roč. III č. 23, 17.6.1926, kde konstatoval, že liberálové dlouho váhali bojovat proti kapitalismu, neboť vyrostl z liberálních zásad svobody, a uzavřel: "Civilizační dílo kapitalismu musí být zachováno, ale kapitalismus sám musí být zkrocen". V článku: Jsme ještě liberály, *Přítomnost*, roč. IX č. 16, 20.4.1932 Peroutka uvedl: "Nikdy pro nás nebylo nezadatelnou podmínkou, že továrny musejí být v soukromém vlastnictví jednotlivců, ani že státu musí být zakázáno vměšovati se do hospodářských věcí".
- 70 F. Peroutka: *Boje o dnešek*, c.d., str. 33.
- 71 F. Peroutka: Vysvětlení směru, c.d., č. 22, 3.6.1931.
- 72 V článku: Jsme ještě liberály, c.d., Peroutka konstatoval, že liberalismus se nebude bouřit, bude-li omezováno nebo i bráno vlastnictví výrobních prostředků. Jindy napsal: "...je mnoho okamžiků, kdy liberalismus uvažuje podobně jako socialismus". Viz *Boje o dnešek*, c.d., str. 24.
- 73 Tamtéž.
- 74 F. Peroutka: *Boje o dnešek*, c.d., str. 26.
- 75 Tamtéž, str. 29-30.
- 76 F. Peroutka: Jsme ještě liberály, c.d. Na jiném místě napsal, že liberalismus není majetková teorie. Je to teorie "charakterová". Viz *Boje o dnešek*, c.d., str. 30.

77 Když Peroutka hovořil o vztahu liberalismu a realismu, konstatoval, že Masaryk vytýkal liberalismu lhostejnost ve věcech náboženských, což se však podle něj vztahovalo více na německý než anglický liberalismus. Peroutka tuto námitku fakticky přijal, neboť podtrhl, že zato jsou sociální a politické metody realismu a liberalismu velmi blízké. Viz *Boje o dnešek*, c.d., str. 17.

78 Tamtéž, str. 20.

79 Tamtéž, str. 28-30 a 41.

80 Tamtéž, str. 16.

81 Tamtéž, str. 42 a 37.

82 Tamtéž, str. 30.

83 Tamtéž, str. 30.

84 F. Peroutka: Nebezpečí staré ideologie, *Tribuna*, roč. I č. 213, 9.10.1919.

85 F. Peroutka: O ohavnosti liberalismu, *Boje o dnešek*, c.d., str. 40.

86 F. Peroutka: Co je liberalismus, *Přítomnost*, roč. III č. 18, 13.5.1926. Odpověď F. Peroutky na Šaldovu recenzi jeho knihy: *Boje o dnešek*. Liberál se podle Peroutky nestará o to, v jaké vzdálenosti stojí od levých či pravých mínění. To, že je uprostřed, je často pro něj "překvapení a dobrodružství". (Viz Tamtéž.) Peroutka tu reagoval na Šaldovu výtku jeho "lásky k středověčnosti", která spočívala v tom, že vezme dva extrémy, jako rozbíhající se přímky, zatkne do jedné i druhé kružidlo, nalezne mezi nimi střed a řekne: Ejhle, zde je pravda. Vezme například Kramáře s jeho panslavismem a Rádla s jeho internacionalismem a řekne: ni jeden, ni druhý, nýbrž já Peroutka: liberálně humanistický nacionalism". Viz F. X. Šalda: *Kritické projevy*, XIII, c.d., str. 187-191, recenze knihy F. Peroutky: *Boje o dnešek*.

87 "Liberalismus není bázlivá láska k střední cestě". Viz F. Peroutka: Co je liberalismus, c.d.

88 Tamtéž.

89 Peroutka uvedl jako příklad, že život vytvořil velká předpotopní zvířata a dal jim zahynout, když se změnila poměry. Viz *Boje o dnešek*, c.d., str. 38.

90 F. X. Šalda: *Kritické projevy*, XIII, c.d., str. 197-199.

91 F. Peroutka: Co je liberalismus, c.d.

92 Bylo by žádoucí srovnat americký a čapkovský pragmatismus, tak jak Šalda upozornil na protiklady mezi K. Čapkem a A. Francem přes jejich zdánlivou podobnost. Obn byli podle Šaldy "ironičtí odmocňovatelé vášní, ... propagátoři tolerance, oba mírně a trochu rozpačitě věřící v pokrok civilizační, spíše logikou věcí, než z vnitřního přerodu člověka". Ale skepse A. France má zvláště v pozdní době "dravčí zuby i dravčí hlad a pekelnou důslednost, která se před ničím nezastavuje", takže se A. France jeví jako autor "až děsivý a některým dušičkám až ďábelský". Jeho snášlivost je blízká "heroismu nebo alespoň ctnosti: boji za spravedlnost a právo", jak o tom svědčí jeho aktivní účast v Dreyfusově aféře. U Čapka tomu tak není, "mnohé, příliš mnohé hrany jsou ubroušeny". Viz F. X. Šalda: *Kritické projevy*, XIII, str. 248-252; již citovaná odpověď na otázky dr. Ježka.

93 F. X. Šalda v polemice s Peroutkou charakterizoval Herrmannova Kondelíka jako svého druhu tvar umělý, jako romantickou idylu českého šosáčka, ne jeho životní pravdu či skutečnost. Viz tamtéž, str. 187-191.

94 F. Peroutka: Jak se stáváme Kondelíky, *Přítomnost*, roč. III/č. 10 a 11, 19.4 a 26.4.1925. Též *Boje o dnešek*, c.d., str. 115-120.

95 Tamtéž, str. 120.

96 J. L. Hromádka v *Don Quijotu české filosofie*, c.d. připoměl, že od prvních měsíců po skončení války pociťovali mnozí lidé neklid, cítili hrozící nebezpečí blížící se bouře a nedali se oklamat ani tzv. mírem, ani touhou dělat svůj "business as usual". Viz str. 28.

97 F. X. Šalda: Co je a co není liberalismus, *Kritické projevy*, XIII, c.d., str. 197-199. Peroutka a Šalda byly dva zcela protichůdné typy. Rozdíl mezi nimi naznačil sám Šalda a dotkl se ho i Peroutka. Když uvažoval o inteligenci, vytýkal jí, že "si dovede vymyslet lecjaké programy a návrhy, ale vůbec nemyslí na realitu a možnost jejich uskutečnění. Nejde o to, co je možno napsat na papír, ale o to, co je možno uskutečnit". Jako typičtí představitelé takové inteligence se mu jeví Rádl a Nejedlý. (Viz F. Peroutka: Problém F. X. Šaldy, *Přítomnost*, roč. VI/č. 25, 27.6.1929.) Další článek věnoval Peroutka Šaldovi u příležitosti jeho smrti; vyšel pod názvem: "F. X. Šalda". Vytýkal Šaldovi, že vždy chtěl jít s dobou, avšak nevyvíjí se, nýbrž se pouze mění a přizpůsobuje. Podmínkou vývoje je totiž jednota osobností, kterou u Šaldy neshledával. (Viz: Problém F. X. Šaldy, c.d.) Srovnával Šaldu s Vrchlickým a konstatoval, že o něm platí totéž, co napsal Šalda o Vrchlickém. (Viz: F. X. Šalda, c.d.) Oba byli jen "kulturtréři", neboť k nám západní myšlenky jen přenašeli. (Viz: Problém F. X. Šaldy.) Svůj soud o Šaldovi uzavřel Peroutka tvrzením, že byl eklektikem, který nevybudoval vlastní systém. (viz: F. X. Šalda, c.d.)

98 J. L. Hromádka: *Don Quijote české filosofie*, c.d., str. 69.

99 Tamtéž, str. 72. Peroutka na tuto skutečnost také upozornil, ale společnou duchovní půdou byl pro něj liberalismus, tedy něco vlastně profánního a protikladného vzhledem k pojetí Rádlova.

100 Tamtéž, str. 75.

101 Tamtéž, str. 138.

102 Tamtéž, str. 75.

103 Tamtéž, str. 74.

104 Ještě v *Tribuně* napsal článek: Hus a naše doba, roč. V/č. 155, 6.7.1923. Zdůraznil v něm, že Hus nám dnes není blízký tím, co je v něm podstatného, totiž svou vírou "tak podobnou fanatické víře mnišské; je nám blízký svými vlastnostmi podružnými pro člověka náboženského: svou láskou k národu, lidu, českému jazyku". Podle Peroutky splývala představa Husovy osobnosti v obecném vědomí "s představou českého a protiněmeckého radikalismu". Proto byl Hus dobrým bojovým heslem nejen v 15., ale i 19. století.

105 F. Peroutka: Jaký byl Havlíček?, *Přítomnost*, roč. VIII/č. 32, 33, 35, 36, 37, 12.8., 19.8., 3.9., 9.9. a 16.9.1931. Přetištěno v Peroutkově knize: *Ano a ne*, c.d., str. 31-90.

106 F. Peroutka: *Ano a ne*, c.d., str. 39 a 41.

107 V článku: Co jest lid? in: *Boje o dnešek*, c.d., str. 221-233, si Peroutka položil otázku, zda se filosofové hodí k řízení státu. "Kdo hloubá o pravdách nekonečných, ztrácí smysl pro pravdy konečné, a často vynikli filosofové dokonalou a žalostnou bezradností před věcmi života", napsal zcela v duchu svých úvah o filosofech. Filosofii vymezuje a tím i hodnotí takto: "Filosofie nemusí znamenati moudrost, nýbrž jen odbornictví v určitých otázkách". (Tamtéž.)

108 F. Peroutka: *Ano a ne*, c.d., str. 34 a 33.

- 109 Tamtéž, str. 73.
- 110 Tamtéž, str. 46 a 49.
- 111 Tamtéž, str. 50 a 51.
- 112 Peroutka věnoval Masarykovi pochopitelně hodně pozornosti. Upozorníme alespoň na některé jeho články a studie: již citovaná kniha *Jací jsme* a nejzávažnější studie "Masarykova osobnost". Úloze Masaryka jako vůdce zahraniční akce věnoval Peroutka řadu článků, které vydal v knize: *Kdo nás osvobodil*, Praha 1927, 102 str. Viz dále: Vůdce odchází, *Přítomnost*, roč. XII/č. 50, 18.12.1935, napsaný u příležitosti Masarykovy abdikace, a další.
- 113 F. Peroutka: Masarykova osobnost, *Ano a ne*, c.d., str. 261 a 262.
- 114 Tamtéž, str. 271.
- 115 Tamtéž, str. 263-270.
- 116 Tamtéž, str. 273-275.
- 117 Tamtéž, str. 275-280.
- 118 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 2, část 2, Praha 1934, str. 890-899.
- 119 Tamtéž, str. 897.
- 120 Tamtéž, str. 893 a F. Peroutka: Nové ochuravění ministerského předsedy, *Přítomnost*, roč. V/č. 10, 15.3.1928.
- 121 F. Peroutka: O mlčenlivém státníku, *Přítomnost*, roč. III/č. 50 a 51, 23.12. a 30.12.1926. Peroutka také konstatoval, že nad vším — svobodou i demokracií — stál ve Švehlově myali "příkaz pevnosti a stálosti stran", což souviselo se stavovskou ideou, kterou agrární strana prosazovala přes všechna protikladná prohlášení. Viz *Budování státu*, c.d., str. 895.
- 121 F. Peroutka: *Budování státu*, c.d., str. 895.
- 122 J. L. Hromádka, c.d., str. 79. Pro Peroutku byl podle Hromádky mužem podle jeho obrazu a ideálu spíše Švehla než Masaryk, který byl pro něj "sousto příliš kořeněné teoretickými zájmy a duchovní zvědavostí", zatímco Švehla "to byl oufezek z domácí půdy, muž široce rozkročený k činu, politik chytrých kompromisů, trochu cynik ve věcech zásad a teorie, praktik mazanější než ďábel". (Tamtéž.)
- 123 Odvolal se na Švehlův výrok z 28.10.1925, kdy řekl, že jsme byli zvyklí bořit, ale nyní že musíme dokázat, že jsme zralí pro svobodu a umíme si vládnout.
- 124 F. Peroutka: Švehlova tradice, *Přítomnost*, roč. XV/č. 50, 14.12.1938.
- 125 F. Peroutka: *Budování státu*, c.d., str. 1309.
- 126 Tamtéž, str. 1316.
- 127 F. Peroutka: Benešova politika, *Tribuna*, roč. III/č. 24 a 25, 29.1. a 30.1.1921.
- 128 F. Peroutka: Zavinił to jeden muž?, *Přítomnost*, roč. XV/č. 41, 12.10.1938.
- 129 Tamtéž. O sedmnáct let dříve, ve svém článku "Kouzlo pozlátka", *Tribuna*, roč. III/č. 39, 16.2.1921, Peroutka odmítl polskou politiku, která v zájmu Francie se ujala role východního četníka; takovou politiku Československo nemohlo dělat ani za cenu ztráty sympatií Francie.
- 130 F. Peroutka: Ano, vyšetřit! *Přítomnost*, roč. XV/č. 47, 23.11.1938.
- 131 F. Peroutka: Zavinił to jeden muž? c.d.

- 132 F. Peroutka: Ano, vyšetřit! c.d.
- 133 F. Peroutka: Diktatura Masarykova, *Tribuna*, roč. I č. 185, 6.9.1919. V tomtéž článku konstatoval, že "strany se nenaučily vládnout". Viz též F. Peroutka: O dnešku, *Tribuna*, roč. III č. 93, 18.4.1920. V citované studii: Vysvětlení směru, *Přítomnost*, roč. - VIII/č. 22, 3.6.1931 upozornil Peroutka, že strany rozvracely jednotu národa: "Národ, který by ztratil všechny společenské ideály a potácel se mezi ideály stranickými, je na počátku chaosu".
- 134 O vztahu poslanců a vedení strany, viz např. F. Peroutka: *Budování státu*, díl 3, str. 1506-1526.
- 135 Tamtéž, str. 1451.
- 136 Tamtéž, str. 1451-1452.
- 137 *Přítomnost*, roč. XV/č. 45, 9.11.1938.
- 138 F. Peroutka: Koalice a pokrok, *Přítomnost*, roč. I č. 37, 25.9.1924 a *Boje o dnešek*, c.d., str. 152-159. Viz též jeho článek: O budoucnosti, *Tribuna*, roč. IV č. 284, 5.12.1922.
- 139 F. Peroutka: Nové pokusy s volebním řádem, *Přítomnost*, roč. III č. 13 a 14, 8.4. a 15.4.1926. Viz též Krize padesátá pátá, *Tribuna*, roč. III č. 60, 12.3.1921.
- 140 F. Peroutka: *Boje o dnešek*, c.d., str. 155 a 158.
- 141 F. Peroutka: Nebezpečí Pětky, *Tribuna*, roč. III č. 305, 29.12.1921.
- 142 F. Peroutka: Krize u národních socialistů, *Tribuna*, roč. V č. 42, 21.2.1923.
- 143 F. Peroutka: Proč vznikla Pětka, *Přítomnost*, roč. II č. 15, 23.4.1925.
- 144 F. Peroutka: Nebezpečí Pětky, c.d.
- 145 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 4, Praha 1936, str. 2159 a 2160.
- 146 Tamtéž, str. 2168.
- 147 Tamtéž, str. 2169.
- 148 Tamtéž, str. 2170, 2171 a 2172.
- 149 Tamtéž, str. 2173.
- 150 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 1, Praha 1933, str. 192, a článek "Prokletý národ", *Tribuna*, roč. I/č. 1 a 3, 4.2. a 6.2.1929.
- 151 F. Peroutka: Prokletý národ, c.d.
- 152 Do nového roku nových úkolů, *Tribuna*, roč. II č. 1, 1.1.1920. Tento úvodník není podepsán ani šifrou fp, ale z celého ducha i stylu je nasnadě připsat jej Peroutkovi, který zpočátku žádný z úvodníků *Tribuny* nepodepisoval.
- 153 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 2, část 1, Praha 1934, str. 779. Jinde napsal: "Úmyslem bylo učiniti z této republiky československý národní stát". Viz "Mezi Švýcarskem a Rakouskem", *Tribuna*, roč. III č. 89, 91, 94, 16.4., 18.4. a 22.4.1921 a *Boje o dnešek*, c.d., str. 206.
- 154 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 1, c.d., str. 203.
- 155 F. Peroutka: Jaká bude naše odpověď? *Tribuna*, roč. III č. 222, 21.9.1921.
- 156 F. Peroutka: Mezi Švýcarskem a Rakouskem, *Boje o dnešek*, c.d., str. 221.
- 157 Tamtéž, str. 207.
- 158 F. Peroutka: Sebeurčení ve státě národnostním, *Tribuna*, roč. III č. 230 a 231, 30.9. a 1.10.1921, též *Boje o dnešek*, c.d., str. 215.

- 159 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 2, část 2, c.d., str. 1293.
- 160 F. Peroutka: Mezi Švýcarskem a Rakouskem, *Boje o dnešek*, c.d., str. 211.
- 161 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 4, c.d., str. 1555-1556.
- 162 Tamtéž, str. 1556. V článku "Mezi Švýcarskem a Rakouskem" připustil, že v době Revolučního národního shromáždění jsme "provozovali politiku národní diktatury", ale tehdy byla zvláštní situace daná i postojem Němců. Viz *Boje o dnešek*, c.d., str. 207.
- 163 F. Peroutka: Defaitismus, *Tribuna*, roč. I č. 93, 21.5.1919, večerní vydání. Bechyněho a Modráčka cituje Peroutka v *Budování státu*, díl 2, část 2, c.d., str. 1289-1291. Článek "Defaitismus" je přímá polemika s Modráčkem.
- 164 Tamtéž.
- 165 F. Peroutka: Prokletý národ, c.d. O odstoupení území jako jedné z variant české politiky vůči Němcům psal Peroutka také v článku "Mezi Švýcarskem a Rakouskem", *Boje o dnešek*, c.d., str. 207.
- 166 F. Peroutka: Prokletý národ, c.d. V úvodniku: Jaká bude naše odpověď, c.d. napsal: "Chtě nechtě se budeme muset blížit švýcarskému vzoru, v němž rozhoduje naprostá národnostní rovnoprávnost a v otázkách jazykových princip účelnosti".
- 167 F. Peroutka: Mezi Švýcarskem a Rakouskem, *Boje o dnešek*, c.d., str. 207.
- 168 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 4, c.d., str. 1573. Viz také F. Peroutka: Národnostní autonomie, *Tribuna*, roč. I č. 133, 8.7.1919, kde konstatoval, že Švýcarsko pro nás nemůže být vzorem, neboť jeho národy mají přirozenou oporu a regenerační schopnost ve velkých mateřských národech mimo hranice.
- 169 F. Peroutka: Národnostní autonomie, c.d.
- 170 F. Peroutka: Novohumanism, *Tribuna*, roč. IV č. 132, 9.6.1922.
- 171 F. Peroutka: Jaká bude naše odpověď? c.d.
- 172 Viz E. Rádl: *Válka Čechů s Němci*, c.d.
- 173 F. Peroutka: Válka p. prof. Rádla proti všem, *Přítomnost*, roč. V č. 31, 32 a 33, 9.8.16.8. a 23.8.1928. Domníváme se, že už sám název nebyl nahodilý, že jím Peroutka chtěl vyjádřit naprostou izolovanost Rádla v českém táboře, který se vždy sjednotil proti každému, kdo se kriticky zamýšlel nad tím, z jakých východisek se český národ formoval a jaké to mělo důsledky.
- 174 E. Rádl, c.d., str. 11.
- 175 F. Peroutka: Válka p. prof. Rádla proti všem, c.d., č. 31, 9.8.1928.
- 176 E. Rádl, c.d., str. 13.
- 177 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 1, c.d., str. 190.
- 178 Tamtéž, str. 191.
- 179 Tamtéž, str. 192.
- 180 F. Peroutka: Prokletý národ, c.d.
- 181 F. Peroutka: Mezi Švýcarskem a Rakouskem, *Boje o dnešek*, c.d., str. 207.
- 182 F. Peroutka: *Budování státu*, díl 2, část 2, c.d., str. 1292 a 1294.
- 183 F. Peroutka: Návrat velmoci, *Přítomnost*, roč. XII/č. 35, 2.9.1936.
- 184 F. Peroutka: Můžeme se dohodnouti s Německem?, *Přítomnost*, roč. XII/č. 13, 3.4.1935.
- 185 Tamtéž.

- 186 F. Peroutka: Návrat velmoci, c.d.
- 187 F. Peroutka: Žurnalistická, ne politická aféra, *Lidové noviny*, roč. 46 č. 52, 30.1.1938.
- 188 F. Peroutka: Buďme k sobě slušní!, *Lidové noviny*, roč. 46 č. 169, 3.4.1938.
- 189 F. Peroutka: Decentralizace ne roztrhání, *Lidové noviny*, roč. 46 č. 319, 26.6.1938.
- 190 F. Peroutka: Válka v míru, *Přítomnost*, roč. XV č. 18, 4.5.1938. Viz též: Naše německá otázka, *Přítomnost*, roč. XV/č. 13, 30.3.1938, a Děláme to pro sebe, tamtéž, č. 17, 27.4.1938.
- 191 Viz F. Peroutka: Umění nemožného, *Přítomnost*, roč. XV č. 51, 21.12.1938.
- 192 F. Peroutka: O pitomých řečech a o slovanském štekání, *Přítomnost*, roč. XVI č. 7, 15.2.1939. Jde o Peroutkovu odpověď na dopis gen. Medka.
- 193 Tamtéž.
- 194 F. Peroutka: Bez oklik, *Lidové noviny*, roč. 46/č. 495, 2.10.1938.
- 195 F. Peroutka: Kdyby vypukla válka, *Přítomnost*, roč. XVI č. 1, 4.1.1939.
- 196 F. Peroutka: Co se změnilo, *Přítomnost*, roč. XVI/č. 42, 19.10.1938.
- 197 F. Peroutka: O pitomých řečech..., c.d., Nový poměr k Německu, *Přítomnost*, roč. XV/č. 52, 29.12.1938 a Po česku, tamtéž, č. 48, 30.11.1938, kde konstatoval, že Německo se nehodlá vměšovat do našich poměrů.
- 198 F. Peroutka: Tvář českého čtenáře, *Přítomnost*, roč. XVI č. 20, 17.5.1939.
- 199 F. Peroutka: Pořádek náš nebo cizí, *Lidové noviny*, roč. 47/č. 117, 5.3.1939.
- 200 F. Peroutka: Tvář českého čtenáře, c.d.
- 201 F. Peroutka: Když se všechno mění, *Přítomnost*, roč. XVI/č. 22, 31.5.1939.
- 202 F. Peroutka: Tvář českého čtenáře, c.d., Když se všechno mění, c.d., a Naše ústava, *Přítomnost*, roč. XVI/č. 14, 3.4.1939.
- 203 F. Peroutka: Všechno se mění, c.d.
- 204 F. Peroutka: Hrdinové naší doby, *Lidové noviny*, roč. 47/č. 182, 9.4.1939.
- 205 F. Peroutka: Naše ústava, c.d. Zde se Peroutka přiblížil Rádlovu pojetí národa jako programu.
- 206 F. Peroutka: Co by dělal dnes Masaryk, *Přítomnost*, roč. XVI č. 10, 8.3.1939.
- 207 F. Peroutka: Odpověď německému studentu, *Přítomnost*, roč. XVI č. 5, 1.2.1939.
- 208 Tamtéž. Hitlerovi věnoval Peroutka u příležitosti jeho 50.ých narozenin článek s názvem "Dynamická osobnost", *Přítomnost*, roč. XVI/č. 17, 26.4.1939. Uznával jeho zásluhy o Německo, proto patří oprávněně do Wallhally. Ale Hitler nemůže být zařazen do dějin jiných národů, jiný je také poměr českého národa k němu; proto nepatří na Slavín.
- 209 Zůstává dosud nezodpověděnou otázkou, proč Peroutka v roce 1938 či 1939 neemigroval, zatímco v roce 1948 z republiky odešel.
- 210 F. Peroutka: Odpověď na vzkaz z ciziny, *Přítomnost*, roč. XV č. 44, 2.11.1938. Viz též O pitomých řečech... c.d. a Všechno se mění, c.d.
- 211 Viz např. Jan Drda: Dupli si na propadliště, *Literární noviny*, roč. VII č. 8 a 9, 22.2. a 1.3.1958, který v Peroutkově postoji viděl demoralizaci, přizpůsobení, ba až kolaboraci.
- 212 Použil jej Petr Bílý (pseudonym Jana Stránského) ve svém článku Nová Evropa, uveřejněném v *Lidových novinách* 4.10.1938.